

DE BESTRAFFING VAN DE COLLABORATIE IN BELGIË NA DE TWEEDE WERELDOORLOG Beeldvorming en onderzoek ¹

KOEN AERTS *

“Hartstochten die nog branden zijn een slechte bezieling voor wien een werk van rede en wetenschap wil voltrekken” ².

AAN BIJDRAGEN OVER DE BEELDVORMING VAN DE GEHELE BELGISCHE OORLOGSERFENIS OF ÉÉN VAN HAAR FACETTEN IS ER GEEN GEBREK ³. EEN GEBUNDELDE FOCUS OP ZOWEL DE BEELDVORMING ALS HET ONDERZOEK NAAR DE BESTRAFFING VAN DE COLLABORATIE ONTBREEKT ECHTER. DIT ARTIKEL POOGT NA TE GAAN WELKE PLAATS DIE NAOORLOGSE PERIODE INNAM IN DE PUBLIEKE RUIMTE ÉN DE HISTORIOGRAFIE. WIE VERBEELDDE OP WELKE WIJZE DAT VERLEDEN ? WAAROM EN WANNEER WAS DIE VERBEELDING DOMINANT, EN WERD ZE GECONTESTEERD ? WANNEER, WAAROM EN HOE KWAM DE VERWETENSCHAPPELIJING TOT STAND ? HET IS DAARBIJ NIET ZOZEER DE BEDOELING EEN TELEOLOGISCHE GENEALOGIE VAN HET HISTORISCH BEDRIJF OP TE HANGEN, MAAR WEL AAN TE TONEN HOE ELKE VERBEELDING VAN HET VERLEDEN VERANKERD ZIT IN EEN BREDER EN DYNAMISCH MAATSCHAPPELIJK DEBAT ⁴. IS HET UITEINDELIJK MOGELIJK EEN FASERING AAN TE BRENGEN IN DE VERSCHILLENDE BENADERINGSWIJZEN VAN DAT VERLEDEN ?

I. Het Civisme van Clio: één Belgische geschiedenis ?

Ondanks de heropleving van het Belgisch patriotisme na de bevrijding was het snel duidelijk dat een officieel nationaal discours rond de Tweede Wereldoorlog niet mobiliserend zou kunnen zijn ⁵. Eén van de belangrijkste initiatieven daartoe was voortijdig in de kiem gesmoord. Kort nadat het Ardennenoffensief was teruggeslagen

1 Voor belangrijke tips, inzichten en inhoudelijke opmerkingen ben ik bijzondere dank verschuldigd aan Bruno De Wever, Dirk Luyten, Antoon Vrints, Jan-Frederik Abbeloos en Berber Bevernage.

2 Zinsnede uit : Parlementaire Documenten, Kamer, 24.2.1945, Verslag namens de Commissie uitgebracht door den Heer Bohy aangaande het wetsvoorstel houdende oprichting van een Belgisch Museum van den Wereldoorlog, nr. 52, p. 2.

3 Over de beeldvorming van de bestraffing van de collaboratie of de beeldvorming én het onderzoek over het gehele oorlogsverleden kan verwezen worden naar FRANK SEBERECHTS, “Beeldvorming over collaboratie en repressie bij de naoorlogse Vlaams-nationalisten”, in *Herfsttij van de 20ste eeuw : extreem-rechts in Vlaanderen 1920-1990*, Leuven, 1992, p. 65-82; HERMAN VAN GOETHEM, “De historicus tussen hamer en aambeeld. Het collectieve geheugen in België anno 2001, t.a.v. collaboratie, Nieuwe Orde en jodenvervolgving in 1940-1944”, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, VI (2001) 9, p. 237-253; FRANCIS BALACE, “Collaboratie en repressie in Wallonië : anders bekeken ?” en MARNIX BEYEN, “Zwart wordt van langs om meer de Vlaamsgezinde massa’. De Vlaamse beeldvorming over bezetting en repressie, 1945-2000”, in JOSE GOTOVITCH & CHANTAL KESTELOOT (red.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, 2002, resp. p. 52-74 en 105-120; RUDI VAN DOORSLAER, “Gebruikt verleden. De politieke nalatenschap van de Tweede Wereldoorlog in België, 1945-2000”, in GITA DENECKERE, BRUNO DE WEVER (red.), *Geschiedenis maken : liber amicorum Herman Balthazar*, Gent, 2003, p. 227-266.

4 Gezien de specificiteit van de Belgische casus wordt er slechts verwezen naar de Nederlandse omgang met dat verleden waar die net de eigenheid van de Belgische context kan benadrukken.

5 MARNIX BEYEN, *Oorlog en verleden : nationale geschiedenis in België en Nederland, 1938-1947*, Amsterdam, 2002, p. 416.

– enkele maanden vóór de capitulatie van Duitsland – hadden christendemocraten, liberalen en socialisten in de Kamer een wetsvoorstel ingediend houdende oprichting van een Belgisch Museum van den Wereldoorlog⁶. Volgens de memorie van toelichting mocht het “in het huidig geslacht noch in de komende geslachten, de juiste herinnering laten te loor gaan van de groote gebeurtenissen waarbij gansch zijn bevolking aldus werd betrokken”. Het moest de hoeder worden van de herinneringen opdat ze niet verdraaid of vergeten zouden worden. Een parafrase van koning Albert I in de slotzin van de toelichting illustreert het natievormend instrumentalisme van het beoogde historiografisch project : “Het is in het licht van het verleden, zoo schreef hij, dat een Natie zich bewust wordt van het heden en den weg baant voor de toekomst”.

Ofschoon ze meende dat de geschiedenis van de oorlog best nog niet geschreven wordt op het moment dat die oorlog nog bezig is, keurde de bevoegde kamercommissie voor openbaar onderwijs het voorstel unaniem goed⁷. De volledige Kamer was het voorstel eveneens genegen en liet ook de geschiedenis van de nog prille bestraffing van de collaboratie niet onbesproken⁸. Het ontwerp werd overgedragen aan de Senaat waar de commissie voor openbaar onderwijs sprak over het museum als “een haard van burgerlijke opvoeding [zijn] waar de jeugd van morgen de liefde tot het vaderland zal leeren”⁹. Iedereen, zowel de regering als de wetgevende kamers, was positief en op 18 mei 1945 bekrachtigden de ministers van Openbaar Onderwijs, Justitie en Financiën de oprichting van het museum¹⁰. Ondanks de oorspronkelijke eensgezindheid en goede bedoelingen werd het project geen werkelijkheid¹¹. Niet een officieel museum als leerschool van Belgisch civisme maar wel een ander, en eerder repressief, initiatief van burgerzin zou in grote mate bijdragen tot een “incivieke” beeldvorming over het oorlogsverleden : de bestraffing van de collaboratie. Van een nationaal discours dat eensgezind rekenschap gaf van dat verleden bleek al gauw geen sprake.

6 Parlementaire Documenten, Kamer, Wetsvoorstel houdende oprichting van een Belgisch Museum van den Wereldoorlog, 30.1.1945, nr. 38. Ingediend door de christendemocraten Henri Carton de Wiart en Alphonse Van Hoeck, de liberalen Albert Devèze en Henri Heuse en de socialisten Camille Huysmans en François Fischer. De initiatiefnemers vormden een pluralistisch gezelschap waar enkel nog de communisten aan ontbraken, ondanks hun twee ministers in de toenmalige regering van nationale eenheid, onder leiding van de christendemocratische eerste minister Hubert Pierlot (26 september 1944 tot 7 februari 1945).

7 Parlementaire Documenten, Kamer, Verslag namens de Commissie uitgebracht door den Heer Bohy aangaande het wetsvoorstel houdende oprichting van een Belgisch Museum van den Wereldoorlog, 24.2.1945, nr. 52.

8 Parlementaire Handelingen, Kamer, 6.3.1945, p. 221-226 en 7.3.1945, p. 259. Alle 121 aanwezige Kamerleden stemden voor.

9 Parlementaire Documenten, Senaat, Verslag uit naam der Commissie van Openbaar Onderwijs over het Wetsontwerp houdende oprichting van een Belgisch Museum van den Wereldoorlog, 24.4.1945, nr. 42.

10 Wet van 18 mei 1945 tot oprichting van het Belgisch Museum van den Wereldoorlog (*Belgisch Staatsblad*, 18.8.1945). Ondertekend door de liberaal Auguste Buisseret (openbaar onderwijs), de christendemocraten Gaston Eyskens (financiën) en Charles Du Bus de Warnaffe (justitie).

11 De hele idee was afkomstig van de Brusselse liberale historica Suzanne Tassier waarbij zij onder het begrip ‘wereldoorlog’ de hele periode 1914-1944 verstond. Over de onderhandelingen, de voorbereiding en het falen van het project, zie MARNIX BEYEN, *Oorlog en verleden...*, p. 252-253.

- De bevrijding werd soms op een ludieke manier gevierd, zoals in het Kempense Koersel op 26 juni 1945. (Foto Soma nr. 7070)

In voornamelijk Vlaams-nationalistische geesten was die oorlog immers niet gestopt. Het is tekenend dat in de bijdrage van Harry Van Velthoven in de *Tuin van Heden* over de historiografie over de Vlaamse beweging behalve de Eerste Wereldoorlog ook de Tweede Wereldoorlog prominent aanwezig is¹². De hoofdreden is de Vlaams-nationalistische identiteitsclaim, de inschakeling van de bestraffing van de collaboratie in een nieuw civiel project. Hoewel het brede debat in de jaren 1940-1950 aanvankelijk geen communautaire twistappel was, maar vooral één getekend door een links-rechts polarisatie, werd de vervolging van degenen die tijdens de oorlog de Nieuwe Orde hand- en spandiensten hadden geleverd in Vlaanderen al snel opgevoerd in de strijd om definitief te breken met de Belgische identiteit¹³. Na de koningskwestie en de oppositiekuur van 1954-1958 koos de Vlaams-katholieke achterban voluit voor de identificatie met de vervolging van de collaboratie, terwijl de Franstalige katholieke opinie niet verzaakte aan het Belgisch patriotisme.

12 HARRY VAN VELTHOVEN, "De historiografie over de Vlaamse beweging : ideeëngeschiedenis, machtsstrijd, natievorming", in GUY VANTHEMSCHE, MACHTELD DE METSENAERE, JEAN-CLAUDE BURGELMAN (red.), *De Tuin van Heden. Dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving*, Brussel, 2007, p. 233-263.

13 PIETER LAGROU, "Welk Vaderland voor de Vaderlandslievende verenigingen ? Oorlogsslachtoffers en verzetsveteranen en de nationale kwestie, 1945-1958", in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, II (1997) 3, p. 157-160; CHANTAL KESTELOOT, "La Résistance : ciment d'une identité en Wallonie ?", in *La Résistance et les Européens du Nord. Communications présentées lors du colloque de Bruxelles, 23-25 novembre 1994/Het Verzet en Noord-Europa. Bijdragen voor het colloquium te Brussel, 23-25 november 1994*, Brussel, 1994, p. 407.

Wanneer relictten uit het verleden dienstbaar kunnen zijn in de politieke strijd, is het weinig verwonderlijk dat net die gebeurtenissen aanleiding geven tot een zelfbevestigende publicatiestroom. De misleide Vlaamse idealist werd dankbaar opgevoerd als slachtoffer van een wraakzuchtig België. De moordenaars, beulen, verklikkers, Jodenjagers en platte opportunisten die zich vaak onder eenzelfde patina van Vlaamsvoelendheid radicaal hadden ingeschreven voor een doorgedreven collaboratie met Nazi-Duitsland werden handig genegeerd. Pas de laatste twintig jaar is er een evolutie *van wierook tot gaslucht* waarbij onder andere ook de fascistische ingesteldheid van het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) aan de kaak wordt gesteld¹⁴. Het heeft echter lang geduurd vooraleer de academische geschiedschrijving met resultaat de dominante beeldvorming over de bestraffing van de collaboratie kon doorbreken. In 1994 suggereerde Bruno De Wever nog dat een onderzoek van de Vlaamse boekenmarkt zonder twijfel zou uitwijzen dat er veel meer gepubliceerd is over de naoorlogse bestraffing van de collaboratie dan over het verzet¹⁵.

De bijna afwezigheid van een Vlaamsgezind verzet – niet van een verzet in Vlaanderen – maakt de bestraffing van een bepaald opgeschoonde Vlaamsgezinde collaboratie veel aantrekkelijker om de Vlaamse samenleving van een collectief geheugen te voorzien. Hier staat tegenover dat Franstalig België, eveneens bekend met de verschillende collaboratievormen en evenmin gekarakteriseerd door een uitgesproken wijdverspreid Wallingantisch verzet, lange tijd nauwelijks of geen literatuur over de bestraffing van de collaboratie heeft voortgebracht. Chantal Kesteloot bevestigde halverwege de jaren 1990 de bevinding dat er in Franstalig België weinig belangstelling was voor de gevolgen van die bestraffing¹⁶. Oud-collaborateurs hadden er sowieso niet het sociaal draagvlak dat Vlaanderen wel kende, en aanvankelijk ging er vanuit wetenschappelijk oogpunt minder aandacht naar collaboratie en de bestraffing ervan dan naar het verzet. In beide landsdelen was er collaboratie maar anders dan de Vlaams-nationalistische kan men voor Wallonië moeilijk beweren dat er een brede basis was voor Wallingantisch gemotiveerde samenwerking met de vijand, ondanks de reductie van Rex tot een quasi-Waalse beweging¹⁷. Terwijl het verzet voor het overgrote deel Belgisch-patriottisch

14 BRUNO DE WEVER, "Van wierook tot gaslucht. De beeldvorming over de Vlaams-nationalistische collaboratie tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Vlaamse historiografie", in JAN ART & LUC FRANÇOIS (red.), *Docendo discimus. Liber amicorum Romain Van Eenoo*, Gent, 1999, p. 609.

15 BRUNO DE WEVER, "Septemberweerstanders; 'Idealistische oostfrontstrijders' en 'flaminboches'. De Tweede Wereldoorlog in België: onverwerkt verleden?", in *La Résistance...*, p. 389.

16 CHANTAL KESTELOOT, "La Résistance: ciment d'une identité...", p. 416; Het is evenwel niet onbelangrijk op te merken dat Francis Balace halverwege de jaren 1980 aan de Luikse universiteit al seminaries inrichtte waarbij studenten op basis van de berichtgeving in *La Meuse* de bestraffing van de collaboratie door de verschillende krijgsraden en het krijgshof van het Luikse ressort vergeleken. Zie hierover: FRANCIS BALACE, "Approches de la Seconde Guerre mondiale en Candidatures à L'ULg", in *De oorlog doorheen universitair onderzoek en onderwijs*, Brussel, 1990, p. 45-57.

17 BRUNO DE WEVER, "Septemberweerstanders...", p. 391.

was en niet Waals/Wallingantisch leidde die constellatie toch tot de dramatische vereenzelviging van Vlaanderen met collaboratie en Wallonië met verzet. Behalve een uitgesproken Vlaams-nationalistische collaboratie was die communautair gespleten beeldvorming onder andere mee vorm gegeven door de Duitse beslissing enkel de Vlaamse krijgsgevangenen vrij te laten. Ze werd bovendien versterkt doordat de leiding van oud-strijders- en verzetsbewegingen zich na de oorlog, aldus Alain Colignon, veeleer uitdrukten in de taal van Voltaire dan in die van Vondel¹⁸.

Aan Waalse zijde bestond er lange tijd weinig animo om collaboratie en bijgevolg de bestraffing ervan op te nemen in de annalen van de eigen geschiedenis. In de periode dat de oude *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (1973-1975) een heel aantal pagina's wijdde aan beide thema's, repte *La Wallonie. Le Pays et les Hommes* (1975-1981) nauwelijks een woord over de bestraffing. Dat José Gotovitch in het hoofdstuk over Walen en Vlamingen – “*Le fossé se creuse...*” – inging op de vraag of er sprake was van een Vlaamse collaboratie tegenover een Waals verzet wijst er bovendien op dat die beeldvorming deel uitmaakte van de communautaire identiteitsvorming¹⁹. De gespleten perceptie van het verleden was nu eenmaal één van de spades die de sloot groef tussen de twee gemeenschappen, Gotovitch' wetenschappelijk gestaafde afwijzing van die clichés ten spijt. Het iets oudere *Histoire de la Wallonie* (1973) had eveneens gepoogd een steentje tot demystificatie bij te dragen. André Boland liet het verzet onbesproken en lichtte de collaboratie in beide landsdelen uitgebreider toe in een zoektocht naar meer (nationaal) evenwicht in de beoordeling van het oorlogsverleden door te stellen dat “*la grande majorité des Flamands et des Wallons demeurèrent fidèles à la patrie, à l'unité nationale*”²⁰. Bovendien wijdde de auteur ook meer uit over de bestraffing van de collaboratie die “*avait surtout frappé les familles flamandes*”, wat volgens hem verklaart waarom voorstellen tot strafvermindering in dat landsgedeelte makkelijker ingang konden vinden²¹.

Waar de collaboratie in Wallonië in beide Waalse geschiedenissen ter sprake kwam, was dat steeds in verband met Léon Degrelle. De Rex-leider en zijn partij kregen een kwarteeuw later geen eigen lemma in de *Encyclopédie du Mouvement wallon* (2000-2001)²². De collaboratie in Wallonië tijdens de Tweede Wereldoorlog komt er enkel aan bod in een eerder korte algemene bijdrage en drie lemma's over – door de redactie

18 ALAIN COLIGNON, “La Belgique, une patrie d'anciens combattants?”, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, II (1997) 3, p. 131.

19 JOSÉ GOTOVITCH, “XIV. Wallons et Flamands : le fossé se creuse...”, in *La Wallonie. Le Pays et les Hommes. Histoire, économies, sociétés. Tome II. De 1830 à nos jours*, Brussel, 1976, p. 309.

20 ANDRÉ BOLAND, “VIII. Les naissances de la Wallonie (1914-1972)”, in *Histoire de la Wallonie*, Toulouse, 1973, p. 439.

21 *Idem*, p. 440.

22 De *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (1998) besteedt daarentegen zowel aan Léon Degrelle als aan zijn partij een aparte bijdrage.

als werkelijk Wallingantische erkende – collaboratieverenigingen²³. Anders dan in de Vlaamse encyclopedie krijgt de bestraffing van de collaboratie evenmin een eigen bijdrage. Reacties van historici op de samenstelling van de *Encyclopédie du Mouvement wallon* bleven niet uit²⁴. Zij brachten aan het licht dat er wetenschappelijke onenigheid bestaat over de selectiecriteria die bepalen welke gebeurtenis, beweging/vereniging of persoon kan opgenomen worden in het referentiekader van een gemeenschap, maar toonden bovenal aan dat er geen één dominant Belgisch herinneringsmilieu bestaat omtrent het oorlogsverleden.

Hoewel ze min of meer in dezelfde periode zijn opgesteld, verschillen de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* en de *Encyclopédie du Mouvement wallon* wezenlijk in de benadering van het oorlogsverleden. Volgens Marnix Beyen en Benoît Majerus leken de Vlaamse historici “*mainly involved in the intellectual deconstruction of the Flemish nation (without denying its political existence)*”, terwijl de Waalse historici vooral deelnamen aan de constructie van een Waalse natie²⁵. Op die manier kan de Waalse encyclopedie goed vergeleken worden met de oude *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, namelijk als vrucht van een nu en dan militante en geëngageerde geschiedschrijving²⁶. Een exponent van dat genre is *L'Identité Wallonne* (1991). Philippe Destatte neemt hierin zonder blikken of blozen en met weinig zin voor nuance de taaiere stereotypen over door te stellen dat “*les attitudes globalement différentes des mouvements et peuples wallons et flamands face à l'occupation allemande révèlent le fossé qui les sépare*”²⁷. Het succes van collaboratieverenigingen in Wallonië was gering en de Waalse Beweging, aldus Destatte, engageerde zich onmiddellijk in het verzet. Degrelle komt niet ter sprake evenmin als de drie door de *Encyclopédie du Mouvement wallon* onderscheiden Wallingantische collaboratieverenigingen. Dat dit werk, “*réalisé à l'initiative du Ministre-Président de l'Exécutif régional wallon, à l'occasion du dixième*

23 Het gaat om het *Comité national wallon*, de *Mouvement nationaliste wallon* en de *Communauté culturelle wallonne*. Over de totstandkoming en het opzet van de *Encyclopédie du Mouvement wallon* zie onder andere CHANTAL KESTELOOT, “Écrire l'histoire du Mouvement wallon. Une démarche historique et citoyenne?” en PAUL DELFORGE, “L'Encyclopédie du Mouvement wallon. Un chantier en développement et en progrès constant...”, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, IX (2004) 13-14, resp. p. 17-44 en p. 45-66.

24 Voor en over dat debat zie onder andere: MAARTEN VAN GINDERACHTER, “L'introuvable opposition entre le régionalisme citoyen wallon et le nationalisme ethnique flamand. À propos de l'Encyclopédie du Mouvement wallon”, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, IX (2004) 13-14, p. 67-96; LODE WILS, “Encyclopédie du Mouvement wallon”, in *Wetenschappelijke tijdingen*, LXI (2002) 1, p. 48-50; CHANTAL KESTELOOT, “Le chant du coq”, in *Wetenschappelijke tijdingen*, LXVII (2008) 1, p. 47-54.

25 MARNIX BEYEN, BENOÎT MAJERUS, “Weak and strong nations in the Low Countries: National Historiography and its ‘Others’ in Belgium, Luxembourg and the Netherlands in the Nineteenth and Twentieth Centuries”, in STEFAN BERGER, CHRIS LORENZ (ed.), *The contested nation: ethnicity, class, religion and gender in national histories*, Basingstoke, 2008, p. 303.

26 CHANTAL KESTELOOT, “Le chant du coq”, in *Wetenschappelijke tijdingen*, LXVII (2008) 1, p. 51.

27 PHILIPPE DESTATTE, *L'identité wallonne: aperçu historique*, Namur, Présidence de l'Exécutif régional wallon, 1991, p. 46.

anniversaire de la création de la Région wallonne”, op zijn zachtst gezegd, niet uitblinkt in wetenschappelijke volledigheid hoeft weinig betoog.

Dat betekent echter zeker niet dat Waalse historici zich niet bezig houden met deconstructie of demystificatie. Flore Plisnier publiceerde recent de eerste studie over de verschillende aspecten van gewapende collaboratie in Franstalig België en nuanceert daarmee het schijnbaar onaantastbare verzetsaureool van Wallonië²⁸. Daarnaast is het niet onbelangrijk op te merken dat Fabrice Maerten in zijn publicaties al lange tijd een merkwaardige bedrijvigheid aan de dag legt om de verzetsverhalen tot hun ware proporties te herleiden²⁹. Ook de bestraffing van de collaboratie krijgt de laatste tien jaar in Wallonië meer aandacht. Behalve de talrijke Franstalige licentiaatsverhandelingen ter zake zijn er de werkzaamheden van het *Centre d’histoire du droit et de la justice* onder leiding van Xavier Rousseaux (UCL). Deze onderzoekseenheid richt zich heel specifiek op geschiedenis en recht, vanuit een multidisciplinair standpunt waarbij diachronisch noch kwantitatief vergelijkend onderzoek wordt geschuwd. Dat opzet laat onder andere toe om de bestraffing van de collaboratie na de Tweede Wereldoorlog op verschillende punten (kwalitatief, kwantitatief, juridisch, politiek,...) te vergelijken met die van na de Eerste Wereldoorlog³⁰. De verhandelingen gemaakt bij Xavier Rousseaux en bij Pieter Lagrou (ULB) wijzen op de toenemende Franstalige interesse voor de bestraffing van de collaboratie, al dan niet met een bijzondere focus op de berechting van oorlogsmisdaden en -misdadigers³¹. *La Gestapo devant ses juges* (2007), de

28 FLORE PLISNIER, *Ils ont pris les armes pour Hitler*, Brussel, 2008. Voor Rex bestaat er natuurlijk het standaardwerk van de Britse historicus Martin Conway, *Collaboratie in België : Léon Degrelle en het rexisme, 1940-1944*, Groot-Bijgaarden, 1994.

29 Zie bijvoorbeeld : FABRICE MAERTEN, *La résistance dans la région mouscronnoise pendant la Seconde Guerre mondiale (mai 1940-septembre 1944)*, Mouscron, 1984; Id., “La résistance armée dans la région de Charleroi (1940-1942)”, in *Extrait : Congrès de Namur - 3e Congrès de l’Association des Cercles Francophones d’Histoire et d’Archéologie de Belgique - 18-21 VIII 1988 - Actes III*, Namur, 1990, p. 197-208; Id., “Sociologie de la résistance dans la région Mons-Borinage : le cas de l’AS et des PA”, in *Belgique, une société en crise, un pays en guerre, 1940*, Brussel, 1993, p. 441-461 (Actes du colloque tenu à Bruxelles du 22 au 26 octobre 1990); Id., “La résistance dans le Hainaut (1940-1944)”, in *Bulletin trimestriel de l’Association de la Noblesse du Royaume de Belgique*, nr. 226 (2001), p. 59-64.; Id., “Jeunesse et Résistance. Entre mythe et réalité. Le cas du Hainaut, 1940-1944”, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, VI (2001) 8, p. 257-305.

30 Een schoolvoorbeeld van zulk een publicatie is GUILLAUME BACLIN, JONAS CAMPION, XAVIER ROUSSEAU, “Les chiffres en guerre. Occupations, justices et statistiques pénales en Belgique (1914-1950)”, in *Histoire et Mesure*, XXII (2007) 1, p. 5-43.

31 KEVIN ANTHOINE, *Les fusillés pour collaboration condamnés à mort par la Cour militaire de Liège après la deuxième guerre mondiale (1944-1948)*, Louvain-la-Neuve, licverh., UCL, 2007; JULIE DOCK-GADISSEUR, *Le Mérinos, Dinant (1945-1947) : un centre d’internement pour femmes inciviques au sortir de la Seconde Guerre mondiale*, Louvain-la-Neuve, licverh., UCL, 2008; MAXIME BRÉBANT, *Collaboration internationale de la justice belge dans la répression des crimes de guerre (1945-1948)*, Brussel, licverh., ULB, 2007; GUILLAUME GILBERT, *Le procès des criminels de guerre membres de la Sicherheitspolizei de Charleroi*, Brussel, licverh., ULB, 2006; MATHIEU ROEGES, *Femmes et répression en Belgique : la population des femmes condamnées à mort*, Brussel, licverh., ULB, 2006; MARIE-ANNE WEISERS, *Comment la justice belge a jugé dans l’après-guerre (1944-1951) les Allemands responsables de la persécution des Juifs en Belgique*, Brussel, licverh., ULB, 2006; ÉMILIE GAMBINO, *Alexander Von Falkenhausen, du procès à la réconciliation (1944-1966)*, Brussel, licverh., ULB, 2005.

uitgegeven licentiaatsverhandeling van Céline Préaux, is daar een uitstekend voorbeeld van ³².

In themakeuze en benaderingswijze van het oorlogsverleden zijn Frans- en Nederlands-talige historici de laatste tien jaren meer en meer naar elkaar gegroeid. Een bundeling van hun krachten leidde zopas nog tot de uitgave van de *Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale en Belgique* (2008) waarin onder redactie van Paul Aron en José Gotovitch een *status quaestionis* in encyclopedie-vorm wordt gegeven. Eén van de belangrijkste troeven is volgens hen dat het Franstalige publiek op deze wijze kennis maakt met de resultaten van in Vlaanderen verricht en gepubliceerd onderzoek dat voorheen nooit een Franse vertaling kende ³³. Enkele jaren ervoor hadden historici van beide kanten van de taalgrens samen bovendien al hun licht laten schijnen over collaboratie en de bestraffing ervan in *Occupation, répression : un passé qui résiste* (2002) ³⁴. De redacteurs José Gotovitch en Chantal Kesteloot stelden in hun besluit vast dat “historici, zowel in het noorden als het zuiden van het land, niet fundamenteel meer van mening verschillen” ³⁵. Het boek levert een belangrijke bijdrage aan de studie naar de wijze waarop in beide landsdelen de beeldvorming over het oorlogsverleden uiteenliep en rekent daarbij af met de stereotypering van de “heldhaftige Waal” en de “foute Vlaming”.

Dat soort clichématige identiteitsvorming heeft er niettemin voor gezorgd dat de heersende beeldvorming over de bestraffing van de collaboratie lange tijd voornamelijk een Vlaams(-nationalistische) was, waarbij de bestraffing gepercipieerd werd als een Belgische of zelfs francofone afrekening met de Vlaamse beweging. Omdat het Waalse huis terugviel op de uitstraling van het verzet was een geschiedenis van de bestraffing van de collaboratie een nutteloze stut. Vlaanderen, en het Vlaams-nationalisme in het bijzonder, droeg echter de stempel van de collaboratie en steunde daarom net meer op de bestraffing ervan om die zwarte last te lichten. Door onophoudelijk te klagen over de naoorlogse behandeling van collaborateurs gaf men op een geheel eigen manier zin of betekenis aan het hele oorlogsverleden.

32 CÉLINE PRÉAUX, *La Gestapo devant ses juges en Belgique*, Brussel, 2007, 216 p. Het is de handelsuitgave van *Les procès de la Sipo de Dinant*, Brussel, licverh., ULB, 2006.

33 PAUL ARON, JOSÉ GOTOVITCH, “Introduction”, in PAUL ARON, JOSÉ GOTOVITCH (dir.), *Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale en Belgique*, Brussel, 2008, p. XI.

34 JOSÉ GOTOVITCH, CHANTAL KESTELOOT, *Het gewicht van het oorlogsverleden* (Oorspronkelijke titel : *Collaboration, répression: un passé qui résiste*), Gent, 2003.

35 *Idem*, p. 207.

II. De klaagcultuur : 1944 tot ca. 1980

Elias of het gevecht met de rede ³⁶

De tragische teneur dat historische objectiviteit slechts mogelijk is bij voldoende temporele afstand vormde samen met een gesloten archiefbeleid de ideale voedingsbodem voor het ontstaan van een geanimeerd oorlogsverleden, waarbij in de eerste plaats betrokken actoren en niet (professionele) historici de toon zetten ³⁷. De bezettingsgeschiedenissen van Guillaume Jacquemyns (1945) of Fernand Baudhuin (1945) hadden alleszins minder impact of verspreiding dan de talrijke pseudo-historische egodocumenten over de collaboratie en vooral de strafrechtelijke afhandeling ervan ³⁸. Terwijl Wallonië grotendeels afstand nam van het zwarte verleden, ontstond er in Vlaanderen al gauw een solidaire onderstroom van misnoegden gegroepeerd in allerlei verenigingen met een vooroorlogs ideologisch profiel. Dat sociaal draagvlak, gewaarborgd en versterkt door de liberale principes van de Belgische democratie (vrijheid van meningsuiting en vereniging), creëerde de ruimte voor een hoogmis van het gemeenschappelijke verleden. Voeg daarbij de collaboratie van een zekere Vlaamse elite – intellectueel, mondig en vertrouwd met het schrijverschap – en de bal gaat vanzelf aan het rollen. Zij en hun pleitbezorgers verspreidden, in het begin vaak nog onder pseudoniem, een dubbele gedachte : 1. de Belgische staat had de bestraffing van de collaboratie gebruikt om de Vlaamse beweging definitief te breken en 2. die bestraffing was zeer hard en onrechtvaardig ³⁹.

De talrijke apologetische geschriften over het wedervaren van de collaborateur na de bevrijding lezen niet zelden als een legitimering *post factum* van de houding vóór die bevrijding, de causale relatie wordt als het ware omgekeerd. Men schetste een weinig genuanceerd beeld waarbij het eigengereid optreden van de straat zonder meer werd gelijkgeschakeld met de bestraffing door de staat. Het opvoeren van – soms slechts

³⁶ Naar de Vlaamse roman *Elias of het gevecht met de nachtegale* van Maurice Gilliams (1936). De Elias in die roman heeft niets te maken met de latere VNV-leider Hendrik Elias. In de anekdotische argumentatie van het Vlaams Belang wordt het boek echter wel opgevoerd als voorbeeld van “de blinde Belgische justitie”. Het bezit ervan zou in een dossier tegen een verdachte als een bezwarend element zijn aanzien, zie bijvoorbeeld de toelichting bij het laatste wetsvoorstel ter zake : Parlementaire Documenten, Kamer, Wetsvoorstel tot uitwijzing van alle gevolgen voor de toekomst van veroordelingen en sancties wegens tijdens de periode van 10 mei 1940 tot 8 mei 1945 gestelde vermeende daden van incivisme en tot oprichting van een commissie belast met de schadeloosstelling van de door de naoorlogse repressie getroffen personen of hun nabestaanden voor de ten gevolge van deze veroordelingen en sancties geleden financiële schade, 20.12.2007, nr. 629, p. 7.

³⁷ Zie in dit verband ook KOEN AERTS, BERBER BEVERNAGE, “Het spokend verleden en de onmacht van de rede. Hoe radicaal-Vlaanderen het verleden in het heden houdt”, in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, CXXI (2008) 2, p. 148-161.

³⁸ GUILLAUME JACQUEMYS, *La société belge sous l'occupation allemande 1940-1944 : Privations et espoirs*, Brussel, 1945; FERNAND BAUDHUIN, *L'économie belge sous l'occupation, 1940-1944*, Brussel, 1945.

³⁹ HERMAN VAN GOETHEM, “De historicus tussen hamer en aambeeld...”, p. 239-241.

- De nederlaag van Nazi-Duitsland kon de overtuiging van de gewezen Rex-leider Léon Degrelle niet breken. Degrelle poserend in zijn Duits uniform, enkele jaren nadat hij België was ontvlucht. Spanje, 1949. (Foto SOMA nr. 31125)

schijnbaar – verdedigbare gevallen droeg verder bij tot victimisering van alle gestraften. Eén van de bekendste iconen is de in 1945 wegens verklikking geëxecuteerde Irma Laplasse, een pars pro toto voor alle “slachtoffers van de repressie”⁴⁰. Als vrouw én moeder werd zij verheven tot het symbool van een onbillijke rechtspraak. Deze voor de collaboratie onbelangrijke persoon is echter allerminst representatief voor elk van

40 VEERLE VANDEN DAELEN, “Vrouwbeelden in het Vlaams Blok”, in BRUNO DE WEVER, MARYSA DEMOOR, GERALDINE REYEMENANTS (red.), *Focus : Gender*, Gent, 2002, p. 57 (Rapporten van het RUG-Centrum voor Genderstudies, nr. 1).

de overige 241 geëxecuteerden in de periode 1944-1950. Zij was geen Breendonkbeul of Gestapo-agente. Bovendien zou er wat gerammeld hebben aan haar veroordeling. Karel Van Isacker, die inzage kreeg in haar gerechtelijk dossier, vertaalde dat vermoeden begin jaren 1970 naar het brede publiek⁴¹. Die controverser culmineerde in een herziening van haar proces in 1995. Omdat het militair gerechtshof nu wel rekening hield met verzachtende omstandigheden, werd ze een jaar later postuum veroordeeld tot het mildere levenslang⁴². De herziening van zulk een proces is uniek en enigszins eigenaardig in het licht van de in onze buurlanden nu en dan hevig oploeiende polemieken over de al dan niet vermeende collaboratie van publieke figuren.

In tegenstelling tot bijvoorbeeld Nederland is het Belgische debat en de beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog immers lange tijd gedomineerd door een rancuneuze – en voornamelijk Vlaamse – focus op de bestraffing en niet door een focus op de periode voorafgaand aan die bestraffing. Het feit dat de belangrijkste Vlaamse en de grootste Belgische beleidspartij, de toen nog unitaire CVP, al vrij vroeg de nalatenschap van de (Vlaamse) collaboratie verkoos boven deze van het (Belgische) verzet is daar niet vreemd aan⁴³. Typierend voor die opstelling is het uitgesproken amnestie-engagement van Raymond Derine, in 1968 volksvertegenwoordiger voor de CVP. In het Vlaams landsgedeelte van België vormden affiniteiten met een collaboratieverleden bovendien geen ernstig bezwaar om zich in de publieke ruimte te begeven. Vlamingen verdacht van of zelfs veroordeeld voor misdrijven tegen de veiligheid van de staat schopten het tot parlementslid en zelfs minister⁴⁴. Vlaamse Oostfronters vierden hun verleden in het Sint-Maartensfonds en het geschiedkundig werk van één van de voormannen van de Vlaamse collaboratie, Hendrik Elias, werd bekroond met de Prijs van de Vlaamse Provincies (1969)⁴⁵.

41 KAREL VAN ISACKER, *Het dossier Irma Laplasse*, Antwerpen, 1971.

42 Hierbij moet vermeld worden dat de doodstraf in België al enige tijd ter discussie stond. Enkele maanden na de nieuwe uitspraak schafte de wet van 10 juli 1996 die uiteindelijk ook af (*Belgisch Staatsblad*, 1.8.1996).

43 RUDI VAN DOORSLAER, “Gebruikt verleden...”, p. 233.

44 De na de oorlog veroordeelde VNV'er Hector de Bruyne werd senator voor de Volksunie (1971-1985) en later zelfs minister van Buitenlandse Handel (1977-1979). Jozef Custers, tijdens de bezetting onder andere waarnemend commissaris-generaal, werd bij de bevrijding gearresteerd maar in 1947 officieel ontslagen van rechtsvervolgning. Hij was van 1949 tot 1971 senator voor de CVP en van 1961 tot 1965 minister van Volksgezondheid en van Gezin. Victor Leemans, VNV'er en tijdens de bezetting onder andere secretaris-generaal van Economische Zaken, werd na de oorlog lange tijd geïnterneerd maar uiteindelijk werd zijn dossier zonder gevolg geklasseerd. Zijn naoorlogse politieke carrière bij de CVP bracht hem niet alleen in de Senaat (1949-1971), maar eveneens in het Europees parlement, eerst als lid (1958) en later ook als voorzitter (1965-1966). Oswald Van Ooteghem, na de oorlog veroordeeld tot drie jaar gevangenisstraf wegens zijn activiteiten als oostfrontier, vertegenwoordigde de Volksunie van 1974 tot 1987 in de Senaat.

45 Het gaat om de *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte* over de periode 1780-1914, verschenen in vier delen (1963-1965). Elias kreeg er bovendien ook de Frans Van Cauwelaert-prijs voor. Volgens Lode Wils betekent dat niet enkel de bekroning van wetenschappelijke waarde van het werk maar toont het ook aan “hoezeer de nationalistische idee, die eraan ten grondslag lag, in brede kring werd aanvaard”. LODE WILS, “Elias of het gevecht met de democratie”, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, LXV (2006), 1, p. 40.

Die specifieke verbeelding van het verleden – met een nadruk op de bestraffing van de collaboratie – komt ook terug in de *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (1973-1975). Niet alleen het aantal bladzijden van de respectieve lemma's repressie/amnestie en collaboratie maar ook het tendentieuze taalgebruik legt de werkelijke *Historikerstreit* bloot. In die zin is het betekenisvol dat de reeds genoemde Elias als eindredacteur betrokken was bij de totstandkoming van de encyclopedie⁴⁶. Daarnaast hadden, behalve de tenoren van de toenmalige collaboratie-vergoelijken *De Standaard* (bijvoorbeeld Manu Ruys, Gaston Durnez), ook andere veroordeelde collaborateurs hun medewerking verleend aan de encyclopedie⁴⁷. De doodoener dat deze geschiedenis werd geschreven door de winnaars gaat voor Vlaanderen alleszins niet op⁴⁸. Niet zozeer de collaboratie maar wel de gevolgen ervan deden dienst als identiteitscreërend element, als een onderdeel van de Vlaamse ontvoogding, zie bijvoorbeeld de sprekende titel *Van repressie tot Egmont : 35 jaar Vlaamse strijd* van Jos Vinks (1980)⁴⁹. Lode Wils schrijft niet geheel onterecht dat de “erfenis van de collaboratie en de repressie de belangrijkste motor [is] van het Vlaams separatisme”⁵⁰.

Was het dan zo stil aan de overkant ? Waren er naast de pamfletaire bijdragen van allerlei patriottische verenigingen en verzetsgroeperingen in eigen uitgaven of ideologisch verwante kranten ook meer gefundeerde wetenschappelijk studies voorhanden ? Behalve een opmerkelijk vroeg socio-criminologisch onderzoek van Gerda De Bock over de vrouwenafdeling van het interneringscentrum te Gent (1946) is vooral de statistische totaalstudie van John Gilissen van belang⁵¹. Deze “*Étude statistique de la répression de l'incivisme*” (1951), tot vandaag één van de meest gedocumenteerde uitgegeven bronnen, heeft evenwel weinig impact gehad op de beeldvorming. Toch mag de bijzondere informatiewaarde van die bijdrage in het gespecialiseerde *Revue de droit pénal et de criminologie* een kritische lezing niet in de weg staan. Gilissen bevond zich als substituut bij de auditeur-generaal immers letterlijk aan de andere zijde van de beklagdenbank. Deels op basis van nauwelijks falsifieerbare niet-openbare bronnen schreef hij zijn

46 BRUNO DE WEVER, “Vierduizend pagina's Vlaamse beweging”, in *Nachbarsprache niederländisch*, XIV (1999) 2, p. 163.

47 Enkele voorbeelden : Jan Brans, VNV'er en hoofdredacteur bij *Volk en Staat*, werd na de oorlog bij verstek ter dood veroordeeld. Jetje Claessens, VNV'ster en hoofd van de Dietsche Meisjesscharen, werd ter dood veroordeeld maar al in 1951 vrijgelaten. Lode Claes, tijdens de bezetting onder andere schepen van Groot Brussel, werd na de oorlog wegens collaboratie voor vijf jaren gedetineerd.

48 In dat verband is het ook van belang op te merken dat Robert Van Roosbroeck, na de oorlog wegens collaboratie bij verstek ter dood veroordeeld, deel uit maakte van de hoofdredactie van *Twintig Eeuwen Vlaanderen* (1972-1979), waarvoor hij onder andere het biografisch artikel over August Borms schreef.

49 JOS VINKS, *Van repressie tot Egmont : 35 jaar Vlaamse strijd*, Brecht/Antwerpen, 1980.

50 LODE WILS, *Van Clovis tot Di Rupo: de lange weg van de naties in de lage landen*, Antwerpen, 2005, p. 292.

51 GERDA DE BOCK, *Incivisme en repressie: een onderzoek in de vrouwenafdeling van het interneringscentrum te Gent*, Antwerpen, 1946; JOHN GILISSEN, “Étude statistique sur la répression de l'incivisme”, in *Revue de droit pénal et de criminologie*, Vol. 31, (1951-5), p. 513-628.

studie bovendien *in tempore suspecto*⁵². Niettegenstaande dat voorbehoud blijft het door hem verzamelde cijfermateriaal werkbaar om enkele hardnekkige mythen omtrent de verschillende bestraffing van Walen en Vlamingen uit de wereld te helpen. Dit wil niet zeggen dat die cijfers noodzakelijk zo worden geïnterpreteerd. De tendentieuze geschiedenis van de reeds genoemde Raymond Derine over collaboratie, repressie en amnestie (1978) vermeldt ze wel, maar buigt ze om in een anekdotisch betoog over een anti-Vlaamse repressie⁵³.

Het zijn werken als laatstgenoemde die zeker in het Vlaamse landsgedeelte een bredere impact hadden op de beeldvorming dan de minder vulgariserende, vaak Franstalige juridische studies. Zo is er van de hand van John Gilissen (auditeur-generaal), zijn substituut Paul Cassiers en de eerste substituut van het militair auditoraat François Debroux bijvoorbeeld het relatief onbekend gebleven handboek over de wetgeving en jurisprudentie in verband met de bestraffing van de collaboratie (1967)⁵⁴. Terwijl de ene versie van dat verleden een duidelijk moraliserend oordeel inhield ter legitimering van de amnestie-eis, kenmerkten de juridisch-technische geschriften zich dan weer door een koele *raison d'état*, evenmin beantwoordend aan de kennistheoretische vereisten van de geschiedschrijving. Een unilaterale litanie van het grote gelijk noch een schijnbaar afstandelijk technisch historisme slaagt erin de complexiteit van de werkelijkheid te vatten.

Een geïnstitutionaliseerde geschiedschrijving ?⁵⁵

Historici die vandaag de bestraffing van de collaboratie bestuderen, maken vaak een doortocht in het gerenommeerd federaal *Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij* (SOMA). Diens voorloper, het *Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog* (NSGW0II), opgericht bij ministerieel

52 XAVIER ROUSSEAU, "Guerre(s) et droit(s) : l'impact des deux guerres mondiales sur la justice pénale belge", in GEORGES MARTYN, DIRK HEIRBAUT, RIK OPSOMMER (red.), *De rechtsgeschiedenis van de twintigste eeuw. Handelingen van het contactforum (21 november 2003) 'De rechtsgeschiedenis van de twintigste eeuw' gesteund door het Vlaams kennis- en cultuurforum van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten*, Brussel, 2006, p. 186 (Iuris Scripta Historica XIX); GUILLAUME BACLIN, JONAS CAMPION, XAVIER ROUSSEAU, "Les chiffres en guerre...", p. 26-27.

53 RAYMOND DERINE, *Repressie zonder maat of einde ? Terugblik op de collaboratie, repressie en amnestiestrijd*, Leuven, 1978, p. 144-153.

54 JOHN GILISSEN, PAUL CASSIERS, FRANÇOIS DEBROUX, *Crimes et délits contre la sûreté de l'État*, Brussel, 1967, p. 111-319 [Les nouvelles. Droit pénal. 2 : Les infractions (Code pénal livre II, titres I-III, art. 101 à 232) 1].

55 Voor een vergelijking tussen de instellingen opgericht ter bestudering van de Tweede Wereldoorlog in Parijs, Amsterdam en Brussel zie PIETER LAGROU, "Historiographie de guerre et historiographie du temps présent: cadres institutionnels en Europe occidentale, 1945-2000", in *Bulletin du Comité international d'histoire de la deuxième guerre mondiale*, (vol. 30-31, 1999-2000), p. 191-215. <http://www.ihp.cnrs.fr/spip.php%3Farticle515.html>

besluit van december 1967, was echter een zoethouder voor de vaderlandslievende verenigingen⁵⁶. Zij voelden zich gegriefd, eerst door de Wet-Vermeulen (1961) die op grote schaal aan incivieken de hen ontzegde rechten teruggaf en later door de vrijspraak in Oostenrijk van de Belgische collaborateur Robert Verbelen wegens gebrek aan voldoende hard bewijsmateriaal (1965)⁵⁷. Bovendien rees ter rechterzijde de eis tot liquidatie van de bestraffing, versterkt door de in 1954-1955 gestichte, deels door oud-collaborateurs gedragen, Vlaams-nationalistische Volkunie.

In tegenstelling tot het in Nederland al in 1945 opgerichte *Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie* (het huidige *Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie*), legde het NSGWOOII een lange weg af om de status te verwerven die het SOMA vandaag heeft. Het ontbreken van een eensluidende consensus over het oorlogsverleden en het bicommunautaire karakter van het land speelden een niet onbelangrijke rol in dat moeizame proces. Ondanks alles kon het Centrum gestaag een rijk en divers archief opbouwen. Onderzoekers zoals Albert De Jonghe (1972), Jules Gérard-Libois en José Gotovitch (1971) maakten daar dankbaar gebruik van en publiceerden enkele, weliswaar buiten de instelling verschenen, baanbrekende werken over de bezetting⁵⁸. De wetenschappelijke geschiedschrijving over de bestraffing van de collaboratie liet echter op zich wachten. In een periode waar amnestie nog een actief strijdpunt was, stelde de *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* (1982) dan ook vast dat het inzicht in dit onderwerp niet verder kon reiken dan “de opsomming van een aantal evidenties en van een paar tegenstrijdige versies”⁵⁹. De ontoegankelijkheid van het bronnenmateriaal en een sterk gepolitiseerde literatuur lieten geen intellectueel eerlijke synthese toe⁶⁰. In het tweede deel van Karel Van Isackers *Land in de kering* (1983) heet het hoofdstuk

56 Een thematische voorloper, zij het met inbegrip van de studie van de Eerste Wereldoorlog, was in 1961 al opgericht door rijksarchivaris Etienne Sabbe en ULB-historicus Jacques Willequet. Deze vzw *Centrum voor de Geschiedenis van de Twee Wereldoorlogen* werd vanaf 1964 gefinancierd door het Nationaal Fonds voor Fundamenteel Wetenschappelijk Onderzoek. Hier legde José Gotovitch de basis van het archiefwerk voor de publicatie *L'An 40* met Jules Gérard-Libois.

57 DIRK MARTIN, “Het Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij”, in GITA DENECKERE, BRUNO DE WEVER (red.), *Geschiedenis maken...*, p. 211-226.

58 ALBERT DE JONGHE, *Hitler en het politieke lot van België (1940-1944) : de vestiging van een Zivilverwaltung in België en Noord-Frankrijk*, Antwerpen, 1972 (Mens en tijd); JULES GÉRARD-LIBOIS, JOSÉ GOTOVITCH, *L'an 40 : la Belgique occupée*, Brussel, 1971.

59 ELS WITTE & ALAIN MEYNEN, “Het maatschappelijk-politieke leven in België 1945-1980”, in DIRK PETER BLOK, WALTER PREVENIER, DANIEL J. ROORDA e.a. (red.), *Algemene Geschiedenis der Nederlanden. Deel 15, Nieuwste Tijd*, Haarlem, 1982, p. 214.

60 Els De Bens was de enige vorser die tot dan toe structureel onderzoek had kunnen verrichten op basis van de dossiers bewaard in de kelders van het auditoraat-generaal. Haar in 1972 verdedigde doctoraatsproefschrift over de Belgische dagbladers onder Duitse censuur was bovendien, samen met dat van Mark Van den Wijngaert over het beleid van de secretarissen-generaal tijdens de bezetting (1972), het allereerste Belgische doctoraatsonderzoek met de bezettingsgeschiedenis als onderwerp. Zie ook : ROEL VANDE WINKEL, “Wetenschappelijk onderzoek naar de dagbladers in bezet België (1940-1944) : evolutie van een onderzoeksdomein (1966-2005)”, in FRIEDA SAEYS, HANS VERSTRAETEN (red.), *De media in maatschappelijk perspectief*, Gent, 2005, p. 3-29.

over de bestraffing van de collaboratie nog *Het feest van de haat*, naar het gelijknamige in Vlaams-nationalistisch kringen populair boekje uit 1967 van Nemrod, pseudoniem van de franciscaan Renaat de Muyt, die zich destijds nog voor het Oostfront had gemeld, maar was afgekeurd⁶¹. *Het verdriet van België* van Hugo Claus (1983) toont aan dat een bezadigde lezing van dat verleden ruim een kwarteeuw na de bevrijding nog fictie was⁶².

In Nederland ging het er heel anders aan toe. Daar vroeg Hans Blom zich in zijn inaugurele rede aan de universiteit van Amsterdam provocerend af of er nog nieuwe inzichten te verwachten waren van de voortgezette bestudering van de bezettingstijd (1983)⁶³. Deze was immers lange tijd gedomineerd door de politiek-morele vraag naar goed en fout. Wat Nederland te veel had, had België helemaal niet : een doorwortelde gemeenschappelijke consensus over het oorlogsverleden. Zowel een gelijkgestemd koor als een dovemansgesprek is echter weinig bevorderlijk voor de dialectiek van de wetenschap. Bij de eerste dreigen these en antithese samen te vallen, bij de ander komt het proces simpelweg niet op gang omdat men zich niet de moeite getroost de versies met elkaar te confronteren.

III. De traumacultuur : ca. 1980 tot ca. 2000

De Glasnost van de jaren 1980

Die confrontatie komt er uiteindelijk wel. De belangrijkste pioniers in het doorbreken van de impasse omtrent het oorlogsverleden kwamen uit onverwachte hoek : de media en beeldcultuur⁶⁴. De uitzendingen van de openbare zender over de Nieuwe Orde, collaboratie, verzet, de politiek van het minste kwaad en repressie zijn daar een schoolvoorbeeld van. Tussen 1982 en het begin van de jaren 1990 werden ze bijna willens nillens de huiskamer binnengeslingerd. Het optreden van Maurice De Wilde is legendarisch. Zijn onnavolgbare interviewstijl is nog steeds een populaire casus in de lessen historische kritiek⁶⁵. Toch mag men zich niet blindstaren op de wetenschappelijk

61 KAREL VAN ISACKER, *Mijn land in de kering 1830-1980. 2 : De enge ruimte 1914-1980*, Antwerpen, 1983 (Mens en tijd); NEMROD, *Het feest van de haat*, Diksmuide, 1966 (Westland-pockets 1).

62 HUGO CLAUS, *Het verdriet van België*, Amsterdam, 1983.

63 JOANNES CORNELIS HENDRIK BLOM, "In de ban van goed en fout ? Wetenschappelijke geschiedschrijving over de bezettingstijd in Nederland (1983)", in *Crisis Bezetting en Herstel. Tien studies over Nederland 1930-1950*, Den Haag, 1989, p. 102-120.

64 RUDI VAN DOORSLAER, "Gebruikt verleden...", p. 243; Een vergelijking met Nederland relateert echter die 'onverwachte' rol van de media en beeldcultuur. Al in de eerste helft van de jaren 1960 werd het televisiekijkend publiek er geconfronteerd met Lou de Jongs eenentwintig-delige serie *De Bezetting*.

65 Dit neemt niet weg dat de uitzendingen wetenschappelijke geadviseerd werden door verscheidene professoren (Lode Wils, Adriaan Verhulst, Reginald De Schryver, enzovoort). Achter de schermen was bovendien ook de onderzoeker Etienne Verhoeyen werkzaam die de gelegenheid te baat nam een genuanceerde wetenschappelijke synthese te publiceren (ETIENNE VERHOEYEN, *België bezet. 1940-1944. Een synthese*, Brussel, 1993).

soms bedenkelijke deontologie van de interviewer, zijn verdienste ligt duidelijk elders. Met zijn vaak harde en niet-aflatende interviewstijl maakte hij als spreekbuis van de underdog het oorlogsverleden bespreekbaar. De versie van de ander, welke kant ook, kon niet meer genegeerd worden en velen kropen daarom in de pen om zijn of haar versie van het verleden met aangescherpte argumenten te verdedigen⁶⁶. Maurice De Wilde en co hadden het deksel van de doos van Pandora gelicht en daarmee een zekere dynamiek gegeven aan een voorheen non-debat.

⁶⁶ Een uitgesproken voorbeeld van zulk een verweer is de publicatie van de collaborateur en later senator voor de Volksunie LODE CLAES, *Het verdrongen verleden : de collaboratie, haar rechters en geschiedschrijvers*, Beveren, 1983.

- Na het overlijden van Staf De Clerck in 1942 volgde Hendrik Elias hem op als VNV-leider (links). Elias op latere leeftijd (rechts). Tijdens zijn naoorlogse gevangenschap deed hij historisch onderzoek en publiceerde hij enkele standaardwerken over de Vlaamse beweging.
(Foto SOMA nr. 31613 en internet)

Het is tevens de periode die het begin inluidde van de verwetenschappelijking van het geschiedenisonderzoek over de Tweede Wereldoorlog⁶⁷. Persstudies naar de publieke opinie, parlementaire debatten en andere facetten van de bestraffing van de collaboratie werden het onderwerp van verschillende licentiaatsverhandelingen⁶⁸. In 1984 was er de publicatie over Vlaamse oostfrontiers van de Gentse historicus Bruno De Wever en een

67 RUDI VAN DOORSLAER, "Gebruikt verleden...", p. 237-239. De auteur laat die periode min of meer samenvallen met een betekenisvolle verschuiving van de tijd van de levenden naar de tijd van de doden. Collaborateurs hadden in de Vlaamse collectieve oorlogsherinnering altijd het hoge woord gevoerd terwijl de lotgevallen van de vervolgte Joden – ondanks hun onvergelykbaar hoger oorlogsgelateerd mortaliteitscijfer – pas in dit decennium met een eerste verbreding van het historiografisch klankbord meer aandacht kregen.

68 Enkele voorbeelden : ANNICK LAURENT, *L'opinion publique face à la répression de l'incivisme en Belgique (6 septembre 1944 - 20 mars 1946)*, Louvain-la-Neuve, licverh., UCL, 1981; PAUL DEPUYDT, *Repressie en epuratie*

jaar later lanceerde diens promotor Herman Balthazar een onderzoeksproject naar de verandering en continuïteit van het lokale politiek personeel in de periode voor, tijdens en na de bezetting – een verre aanloop tot Nico Wouters' *Oorlogsburgemeesters* (2004)⁶⁹. Ook Luc Huyse, Steven Dhondt en hun ploeg medewerkers (Paul Depuydt, Kris Hoflack, Ingrid Vanhoren) aan de Katholieke Universiteit Leuven begonnen aan de voorbereiding van wat zou uitmonden in de eerste fundamenteel en wetenschappelijk verantwoorde studie over de bestraffing van de collaboratie. Geen historici maar (rechts)sociologen gaven daarmee het startschot voor de historiografie over dat specifieke facet van het oorlogsverleden.

De dominante Vlaams(-nationalistische) klaagcultuur over de bestraffing van de collaboratie was in de jaren 1980 onderhevig aan erosie en verschoof langzaam naar een traumacultuur. De beeldvorming over het Belgische oorlogsverleden liep al te lang over twee sporen en die pijnlijke kloof moest nu maar eens eindelijk gedicht worden. De wijze waarop dat gebeurde was veelal remediërend en dat zowel op wetenschappelijk, politiek als juridisch vlak. Zowel België als Vlaanderen gaven daarbij rekenschap van het verleden, maar het was Vlaanderen dat, als politieke entiteit, de nood voelde daadwerkelijk haar omgang met de collaboratie en de bestraffing ervan te institutionaliseren.

Het historiografisch exorcisme

Het belang van *Onverwerkt verleden* (1991) van Luc Huyse en Steven Dhondt kan nauwelijks worden onderschat⁷⁰. De titel werd gemeengoed en het boek is een standaardwerk voor al wie ook maar iets over die periode wil schrijven. Door de cijfers van Gilissen te confronteren met een eigen steekproeftrekking op de uittreksels van de vonnissen in het *Belgisch Staatsblad* bevestigden Huyse en Dhondt de resultaten van Gilissen. De bestraffing van de collaboratie was niet anti-Vlaams, zoals een deel van de Vlaamse zijde lange tijd had verkondigd. De insteek van de onderzoekers was evenwel anders, hun kernvraag luidde: “wat is er in de collaboratie en haar bestraffing verantwoordelijk voor de onrust die zij nu al een halve eeuw veroorzaken?”⁷¹. Een deel van het antwoord

in België na WO II, Leuven, licverh., KU Leuven, 1984; MARIA GOOSSENS, *Statistische analyse van de door het Krijgsauditoraat opgespoorde personen, 1945-1947: bijdrage tot de studie van de repressie en epuratie na WO II*, Gent, licverh., UG, 1985; REINHILDE CUPPERS, *Limburg na de bevrijding, september 1944 - februari 1946*, Leuven, licverh., KU Leuven, 1986; WILFRIED RAMAEEKERS, *Het dagelijks leven in het interneringscentrum Beverlo (1945-1950)*, Leuven, licverh., KU Leuven, 1987; PETER ELSLANDER, *Parlementaire debatten rond repressie en epuratie (september 1944 - augustus 1945)*, Leuven, licverh., KU Leuven, 1989; SOFIE SEGERS, *Het militair-juridisch apparaat tijdens de repressie in de provincies Antwerpen en Limburg*, Leuven, licverh., KU Leuven, 1989; KOEN BAEYENS, *De Belgische pers ten opzichte van repressie en epuratie (1945-1949)*, Gent, licverh., UG, 1990.

69 BRUNO DE WEVER, *Oostfrontiers: Vlamingen in het Vlaams Legioen en de Waffen SS*, Tielt, 1984; NICO WOUTERS, *Oorlogsburgemeesters 40/44: lokaal bestuur en collaboratie in België*, Tielt, 2004.

70 LUC HUYSE, STEVEN DHONDT, *Onverwerkt verleden. Collaboratie en repressie in België, 1942-1952*, Leuven, 1991.

71 *Idem*, p. 10.

schuilt in hun vaststelling over de billijkheid van de bestraffing. Er was wel degelijk een strafongelijkheid naar ruimte en tijd. In die wetenschap krijgt ook de reeds genoemde hernieuwde uitspraak in de zaak-Laplace meer betekenis. Hoewel België later dat jaar de doodstraf zowel in vredes- als oorlogstijd afschafte, betekende levenslang toch een zekere vingerwijzing aan het adres van de rechtspraak die toen geen rekening had gehouden met verzachtende omstandigheden. Maar strafongelijkheid werkt in twee richtingen. Vanuit comparatief perspectief is het onderzoek van Dirk Luyten over de economische collaboratie (1996) en dat van Lieven Saerens (2000 en 2007) en Nico Wouters (2007) over de Jodenjagers daarom een welkome aanvulling op dat beeld⁷². Een onaangepast juridisch kader en politiek-maatschappelijke argumenten (economische wederopbouw) verhinderden een “absolute vervolging” van respectievelijk Belgen verantwoordelijk voor Jodenvervolging en economische collaborateurs.

In hetzelfde jaar dat Huyse en Dhondt hun werk uitgaven, boekte extreem-rechts een onverwacht electoraal succes op de zogenaamde *Zwarte Zondag* (24 november 1991). Het Vlaams Blok, een partijbundeling van rechts-revolutionaire misnoegden uit de Volksunie en de Vlaamse beweging, verwierp het reformisme gesymboliseerd door het Egmontpact en was sinds 1979 zijn eigen weg gegaan⁷³. Het vormde tevens de harde kern van al degenen die zwoeren bij een unifocale visie op het verleden, namelijk die van een anti-Vlaamse bestraffing van de collaboratie. Toen bleek dat hun opgang zich doorzette, besloten de democratische partijen een schutkring, het cordon sanitaire, aan te leggen. Die metafoor sloot aan bij de pathologisering in het boek van Huyse en Dhondt – *België is ziek van zijn jaren veertig* – dat afslot met een pleidooi voor de uitwissing van veroordelingen. Het gaat tweemaal om de organische gedachte dat een ziekte dient uitgedreven of geïsoleerd te worden. Deze klinisch-sociologische benadering van verleden én heden werd zeer radicaal doorgetrokken in *Herfsttij van de 20ste eeuw* (1992), een bundel over extreem-rechts in Vlaanderen 1920-1990. Rudi Van Doorslaer verklaarde erin dat de wetenschappers die eraan hadden meegewerkt “extreem-rechts impliciet of expliciet als een maatschappelijk ziektefenomeen [beschouwen], waarvoor ze graag een duidelijke diagnose zouden willen stellen en liefst ook nog een probaat medicijn voorschrijven”⁷⁴. Een remedie werd dan wel niet gevonden, maar zowel het wettelijke als het werkelijk land toonde zich bereid om op zijn minst symptoombestrijdend te werk te gaan.

72 DIRK LUYTEN, *Burgers boven elke verdenking? Vervolging van economische collaboratie in België na de Tweede Wereldoorlog*, Brussel, 1996; LIEVEN SAERENS, *Vreemdelingen in een wereldstad: een geschiedenis van Antwerpen en zijn joodse bevolking (1880-1944)*, Tielt, 2000; LIEVEN SAERENS, *De Jodenjagers van de Vlaamse SS: gewone Vlamingen?*, Tielt, 2007; NICO WOUTERS, “De Jodenvervolging voor de Belgische rechters, 1944-1951”, in RUDI VAN DOORSLAER (red.), *Gewillig België. Overheid en Jodenvervolging tijdens de Tweede Wereldoorlog*, Antwerpen, 2007, p. 801-1027.

73 BRUNO DE WEVER & ANTOON VRINTS, “Vlaams-nationalisme. Natievorming, ideologie en politieke stroming”, in LUK SANDERS, CARL DEVOS (red.), *Politieke ideologieën in Vlaanderen*, Antwerpen, 2008, p. 366.

74 RUDI VAN DOORSLAER, “Is het dezelfde ziekte en bestaat er een diagnose?”, in *Herfsttij van de 20ste eeuw: extreem-rechts in Vlaanderen 1920-1990*, Leuven, 1992, p. 132.

Die ontwikkeling had zowel een moreel als een symbolisch karakter. In de eerste categorie ging het om de beslechting van de strijd over de betekenis van de oorlog. Belangrijk in dat verband is de zowel ter linker- als ter rechterzijde bekritiseerde negationismewet, vijftig jaar na de bevrijding van Auschwitz (1995)⁷⁵. Het wetsvoorstel dat aan de basis lag, inspireerde zich uitdrukkelijk op de wijze waarop andere Europese naties, en in het bijzonder Frankrijk met haar wet van 13 juli 1990, “straffen voorzien voor hen die de tijdens het nazi-regime gepleegde genocide betwisten, als banaal afdoen of rechtvaardigen”⁷⁶. In 1959 had de toenmalige liberale minister van Justitie Laurent Merchiers al een soortgelijk wetsontwerp ingediend⁷⁷. Dit ontwerp, *tot bestraffing van de apologie van de misdaden en wanbedrijven tegen de uitwendige veiligheid van de Staat, en van de misdaden en wanbedrijven, die in strijd met de oorlogswetten en -gebruiken werden gepleegd*, werd echter nooit wet. Bijna veertig jaar later, wanneer de opmars van extreem-rechts niet meer te negeren viel, werd het ontkennen van de judeocide wel strafbaar gesteld. Hierdoor zag het Vlaams Blok zich genoodzaakt de onder zijn leden tellende negationisten publiekelijk terug te fluiten.

Veelbetekenend voor de morele omwenteling is tevens het ontslag van de Vlaamse minister Johan Sauwens toen bekend werd dat hij het jubileumfeest van het Sint-Maartensfonds had bijgewoond (2001). Terwijl bekende Volksunieleden, waaronder zijn opvolger Paul Van Grembergen, in de jaren 1970 nog present hadden getekend bij huldevieringen voor de in 1942 overleden VNV-leider Staf De Clercq was zulk een engagement tegenwoordig niet meer verenigbaar met een publiek mandaat. Die evolutie was vrij recent. De spreekbeurt van Hugo Schiltz voor de leden van het Sint-Maartensfonds in 1990 te Tongerlo had lang niet zoveel ophef veroorzaakt als een goed decennium later bij Sauwens, ondanks het feit dat Schiltz behalve Belgisch minister van Begroting en Wetenschapsbeleid ook vice-premier was. Dat contrast duidt op een opmerkelijk snelle verschuiving in de perceptie van het oorlogsverleden, onder andere wetenschappelijk bijgesteld door werken zoals dat van Bruno De Wever over het Vlaams-nationalisme en de nieuwe orde (1994), maar eveneens door de realiteit van een succesvol extreem-rechts⁷⁸. De morele veroordeling van het zwarte verleden op basis van nieuwe inzichten en de opkomst van een politieke strekking die de herinnering

75 Wet van 23 maart 1995 tot bestraffing van het ontkennen, [minimaliseren], rechtvaardigen of goedkeuren van de genocide die tijdens de tweede wereldoorlog door het Duitse nationaal-socialistische regime is gepleegd (*Belgisch Staatsblad*, 30.3.1995).

76 Parlementaire Documenten, Kamer, Wetsvoorstel tot bestraffing van het betwisten, in twijfel trekken en ontkennen of het goedpraten van misdrijven tegen de mensheid en van oorlogsmisdrijven, 30.6.1992, nr. 557. Ondertekend door Claude Eerdekens (PS), Yvan Mayeur (PS), Marcel Cheron (Ecolo), Marcel Colla (SP), Luc Dhoore, Raymond Langendries (CVP), Louis Michel (MR), Mieke Vogels (Agalev).

77 Parlementaire Documenten, Senaat, Ontwerp van wet tot bestraffing van de apologie van de misdaden en wanbedrijven tegen de uitwendige veiligheid van de Staat, en van de misdaden en wanbedrijven, die in strijd met de oorlogswetten en -gebruiken werden gepleegd, 16.6.1959, nr. 231.

78 BRUNO DE WEVER, *Greep naar de macht. Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV, 1933-1945*, Tielt/Gent, 1994.

aan die periode opriep, maakte een symbolische herziening van de gevolgen voor de verantwoordelijkheden van dat verleden er niet makkelijker op.

Behalve de herziening van de zaak-Laplace kenden gelijkaardige pogingen geen succes. Ook de verhevigde maar vruchteloze finale van een halve eeuw durende mantra van amnestievoorstellen zijn daar symptomen van. Vooral de Volksunie en het Vlaams Blok poogden, onder andere puttend uit de resultaten van Huyse en Dhondt, alsnog hun gram te halen en die eis te verzilveren. Die betrachtingen waren tevergeefs, ondanks de algemene herdenkings sfeer van vijftig jaar bevrijding waarbij zelfs koning Albert II zich in zijn toespraak tot de overheden van het land niet onbetuigd liet (1994). Met de letterlijke woorden van zijn broer vier jaar eerder meende hij dat in het kader van de pacificatie tussen de gemeenschappen dat maatregelen moesten bestudeerd worden “die kunnen bijdragen tot de verzoening tussen alle burgers”⁷⁹. Omdat zulke schikkingen op federaal niveau echter dode letter bleven, ging het noorden van het land zijn eigen weg.

Op 21 juni 1995 stelde de regeringsverklaring van de Vlaamse regering dat ze de nodige opvolging zou geven aan de werkgroep van de Vlaamse Raad *inzake het wegwerken van sociale gevolgen voor de oorlogsslachtoffers en de getroffen en de repressie en epuratie*⁸⁰. Die werkgroep was op 4 mei 1994 geïnstalleerd en had haar aanbevelingen op 6 april 1995 meegedeeld aan het parlement en de Vlaamse regering waarop deze laatste in haar begroting van 1995 een krediet inschreef van 10 miljoen Belgische frank⁸¹. Het Vlaams parlement nam op 21 december 1995, “in de eerste Kerst van zijn autonoom bestaan”, al een resolutie aan waarin ze de politieke wil uitdrukte “de verscheurde periode van de Tweede Wereldoorlog en de repressie met een verzoenend gebaar af te sluiten”⁸².

Drie jaar later, op 10 juni 1998, keurde het parlement per wisselmeerderheid het daaraan beantwoordende decreet-Suykerbuyk goed, maar de voorziene begrotingskredieten bleven onaangewend⁸³. Het arbitragehof vernietigde het decreet bij arrest van 14

79 *Toespraak tot de Overheden van het Land*, Paleis te Brussel, 1.2.1994. Te raadplegen via www.monarchie.be.

80 Vlaamse Raad, documenten, Regeringsverklaring 21 juni 1995, nr. 10, p. 40.

81 Vlaamse Raad, documenten, Verslag namens de Commissie voor Welzijn, Gezondheid en Gezin uitgebracht door mevrouw Riet Van Cleuvenbergen over het Voorstel van Decreet – van de heer Herman Suykerbuyk c.s. – houdende vaststelling van de voorwaarden voor getroffen en de repressie en epuratie, en voor oorlogsslachtoffers om in aanmerking te komen voor een financiële tegemoetkoming, 14.11.1997, nr. 298/8, p. 4.

82 Vlaamse Raad, documenten, Resolutie betreffende een verklaring van algemene verzoening tussen de Vlamingen, 21.12.1995, nr. 191/2.

83 Behalve 16 onthoudingen stemden 60 parlementsleden voor en 43 tegen. In grote lijnen kwam dat neer op een ja-stem van de CVP, VU en het Vlaams Blok; een nee-stem van de SP en een onthouding van de VLD en Agalev. Het voorstel van decreet was evenwel, naast Herman Suykerbuyk (CVP), ook ondertekend door Marino Keulen (VLD), Jacques Timmermans (SP), Paul Van Grembergen (VU) en Jos Geysels (Agalev).

oktober 1999⁸⁴. Het beroep was niet enkel ingesteld door natuurlijke personen, een aantal gemeenten, een provincie (Luik) en talrijke verenigingen (van Joden, oud-strijders, weerstanders, politiek gevangenen en weggevoerden) maar ook door de federale ministerraad, de Brusselse Hoofdstedelijke regering én zowel door de Franse gemeenschapsregering als de Waalse gewestraad. Afgezien van de legalistische bezwaren, ging het in wezen om de erfenis van het oorlogsverleden waarbij verschillende herinneringsmilieus met elkaar in conflict kwamen. Het parlement van de Franse gemeenschap had in een motie van 25 november 1997 al zijn ongenoegen geuit door te stellen dat het voorstel van decreet “*porte atteinte à la mémoire et la dignité des victimes de la guerre et de la répression organisée par l’occupant durant la Seconde Guerre Mondiale [eigen decursivering]*”⁸⁵. De morele veroordeling van de Duitse repressie en niet de bestraffing van de collaboratie woog door en liet onder meer volgens Franstalig België niet toe dat concrete of symbolische maatregelen zouden ingrijpen op de gevolgen van de bestraffing. De motie bevond het decreet allerminst gepast, te meer omdat het de oorlogsslachtoffers zowel moreel als materieel op dezelfde lijn plaatste als de “*auteurs d’actes inciviques au cours de la deuxième guerre mondiale*”.

Om het dreigende politieke opbod en de demagogie naar aanleiding van het decreet-Suykerbuyk te counteren, hadden enkele progressieve academici en publicisten al in de herfst van 1998 een *Appel tot rechtvaardigheid* gelanceerd – een oproep om “naar recht en billijkheid te oordelen over het oorlogsverleden”⁸⁶. Die boodschap werd officieel verspreid onder de titel *Voorwaarts maar niet vergeten* (1999) en kreeg onder andere weerklank op de IJzerbedevaart van 2000 waar Frans-Jos Verdoodt (één van de initiatiefnemers van de Voorwaarts-groep) het “historisch pardon” uitsprak voor de collaboratie van een deel van de Vlaamse beweging tijdens de Tweede Wereldoorlog⁸⁷. Die uitspraak brak uitdrukkelijk met de ban van het zwarte verleden. De oproep werd bovendien ook beantwoord met een publicatie van het SOMA – het reeds genoemde *Occupation, répression : un passé qui résiste* – waarin Frans- en Nederlandstalige historici

Vlaamse Raad, handelingen, 10.6.1998, p. 22-23; Vlaamse Raad, documenten, Boek van het rekenhof 1999, 14.10.1999, nr. 36, p. 117.

84 Arbitragehof. Arrest nr. 110/99 van 14 oktober 1999 (*Belgisch Staatsblad*, 9.12.1999, p. 45764-45823.).

85 Franse gemeenschap, parlementaire documenten, Motion relative à un conflit d’intérêts suscité par l’adoption par la commission de l’Aide sociale, de la Santé et de la Famille du Parlement flamand de la proposition de décret de M. Suykerbuyk et consorts fixant les conditions auxquelles doivent répondre les personnes frappées par la répression et l’épuration ainsi que les victimes de guerre pour être prises en considération en vue d’une indemnisation financière, 25.11.1997, nr. 202.

86 FRANS-JOS VERDOODT, “Woord vooraf”, in FRANS-JOS VERDOODT (red.), *Voorwaarts maar niet vergeten*, Gent, 2001, p. 8.

87 Tegelijk had de voorzitter van het IJzerbedevaartcomité, Lionel Vandenberghe, in een opiniestuk al wel aangegeven dat “het officiële België nooit amnestie zou verlenen”, en daarom stond hij een splitsing van justitie of zelfs de volledige zelfstandigheid van Vlaanderen voor. De politieke instrumentalisering van het debat is daarmee duidelijk gemaakt. LIONEL VANDENBERGHE, “Amnestiedebat opnieuw geopend”, in *De Standaard*, 3.5.2000.

zich inspanden om een kritisch wetenschappelijke bijdrage te leveren aan het debat (2002)⁸⁸. Dat boek was aanvankelijk enkel in het Frans uitgebracht om het Franstalig publiek op een genuanceerde manier bekend te maken met de beeldvorming en de feiten van het oorlogsverleden, aan beide kanten van de taalgrens. Dezelfde redenen lagen aan de grondslag om de hele bundel uiteindelijk ook volledig in het Nederlands te publiceren, opdat Vlaanderen ook kennis zou kunnen nemen van de wijze waarop Franstalige historici de collaboratie en de repressie bestuderen en percipiëren. De insteek was duidelijk remediërend.

De Vlaamse overheid was echter op zoek naar een eigen officiële belijdenis. Ze pikte het initiatief van de Voorwaarts-groep op en opende de deuren van haar parlement voor een studiedag. De geschiedschrijving werd daarbij letterlijk de wetgevende kamer binnengebracht. Bovendien ontving de groep op de Vlaamse Feestdag de prijs van de Vlaamse regering hopende “dat dit initiatief in Vlaanderen en in België tot een voldragen verzoening over het oorlogsverleden kan leiden en zo het gemeenschapsgevoel zal versterken”⁸⁹. Welk gemeenschapsgevoel daarmee werd bedoeld – het Belgische of het Vlaamse – werd niet geëxpliciteerd. Het was alleszins Vlaanderen dat zich genooddaakt voelde een breuk met het zwarte verleden te institutionaliseren en zich voor eens en altijd te ontdoen van de morele last. Ten tijde van de vijfde staatshervorming (Lambermont en Lombard) is het betekenisvol dat de daartoe voorgestelde resolutie *betreffende de aanbevelingen inzake het omgaan met het oorlogsverleden van Vlaanderen* onderzocht werd door de Commissie voor Institutionele en Bestuurlijke Hervorming en Ambtenarenzaken. De resolutie, goedgekeurd op 20 maart 2002, veroordeelde de collaboratie en de fouten van de repressie, maar wel in de wetenschap dat die fouten geenszins gelijkgesteld kunnen worden met de collaboratie. Verder werd de wens uitgedrukt meer wetenschappelijk onderzoek te verrichten om tot maatregelen te komen die wijzen “op het gevaar van ondemocratische uitgangspunten als ‘eigen volk eerst’” – een nauwelijks verholen verwijzing naar het toenmalige Vlaams Blok⁹⁰. De Vlaamse overheid had een jaar eerder al de aanzet gegeven tot zulke maatregelen met haar beslissing tot oprichting van een museum voor de Vlaamse ontvoogding én van een Holocaustmuseum⁹¹.

De in 2008 overleden Nederlandse socioloog J.A.A. van Doorn parafraserend mag het duidelijk wezen dat het verleden gemakkelijk een politiek-normatieve functie krijgt

88 JOSÉ GOTOVITCH, CHANTAL KESTELOOT (red.), *Occupation, répression : un passé qui résiste*, Bruxelles, 2002.

89 Persmededeling van de Vlaamse regering, vergadering van 1 juni 2001, op <http://www.nieuwsbank.nl/inp/2001/06/09/Q009.htm>.

90 Vlaams parlement, Documenten, Resolutie betreffende de aanbevelingen inzake het omgaan met het oorlogsverleden van Vlaanderen, 20.3.2002, nr. 997/4, p. 3.

91 De opening van het Holocaustmuseum, onder de naam *Kazerne Dossin, Memoriaal, Museum en Documentatiecentrum over Holocaust en Mensenrechten* is gepland voor 2012. Het idee voor een museum van de Vlaamse ontvoogding is evenwel een stille dood gestorven.

wanneer de overheid de leiding (over)neemt⁹². Waar een bepaalde perceptie van het verleden eerst als breekijzer had gefungeerd om de fundamenteën te leggen van een eigen natie, kreeg de geschiedschrijving nu een rol als heelmeeester om binnen de helft van die gebroken ‘moedernatie’ schoon schip te maken met die dissidente perceptie van het verleden, én de dragers ervan. Michel de Certeau schreef treffend: “*Une société se donne ainsi un présent grâce à une écriture historique*”⁹³. Waar het Belgisch parlement ondanks haar ambitie na de bevrijding had gefaald in de tenuitvoerbrenging van een nationale “civiele” geschiedschrijving, was het Vlaams parlement er wel in geslaagd officiële aanbevelingen te formuleren om om te gaan met dat oorlogsverleden.

Hoewel het een ijdele hoop is te denken dat de *hardliners* in dit debat elkaar de hand zouden reiken, meende Vlaanderen met een symbolisch sterk hernieuwde belofte aan de democratie vooruit te kunnen zien in een algehele sfeer van verzoening. Dat vooruitgangdenken gecombineerd met een modern historisch discours, zal de spoken van het verleden echter nooit volledig verjagen. Een radicaal-Vlaamse minderheid houdt nog steeds dat verleden in het heden. Het vet is echter van de soep. Behalve de steeds weerkerende pogingen van het Vlaams Blok (en later Vlaams Belang), is de parlementaire amnestie-eis zowel federaal als op het niveau van de deelregeringen zo goed als opgedroogd.

IV. De historiserende cultuur : ca. 2000 – heden

Van een onverwerkt naar een onvermoed verleden

Voor de historiografie en beeldvorming betekende de Vlaamse resolutie echter eerder een aanzet tot heroriëntering dan het einde van de discussie over het verleden. Nog vooraleer ze gestemd werd, organiseerde Charta 91 en het Unesco-centrum Vlaanderen precies tien jaar na de eerste Zwarte Zondag (24 november 2001) een studiedag uit “onvrede met de manier waarop in Vlaanderen belangrijke maatschappelijke kwesties wel en vooral niet in discussie worden gebracht”⁹⁴. De bedoeling was een bijdrage te leveren tot een veelzijdige en dus kritische verwerking van het verleden, gekoppeld aan de actualiteit van het debat. Een belichting van de diverse aspecten van het oorlogsverleden wou recht doen aan de complexiteit van de historische werkelijkheid, één die niet geregeld kan worden “in enkele alinea’s” van een resolutie. Die studiedag, met onder andere bijdragen over de Jodenvervolging, is symptomatisch voor de verschuiving van een

92 JACOBUS ADRIANUS ANTONIUS VAN DOORN, *Belast verleden. Over de historisering van de publieke moraal*, NWO/OKW-voorjaarslezing, Amsterdam, 18.5.2000, p. 19.

93 MICHEL DE CERTEAU, *L'écriture de l'histoire*, Parijs, 1975, p. 119.

94 ERIC CORIJN, “Woord vooraf”, in ERIC CORIJN (red.), *Collaboratie in Vlaanderen. Vergeten en vergeven?*, Antwerpen, 2002, p. 7.

• Manifestatie tegen amnestie, georganiseerd door het comité van moeders en weduwen van gefusilleerden in Brussel, december 1959.
(Foto SOMA nr. 92473)

onverwerkt naar een onvermoed verleden. In dat verband wees Anne Grauwels terecht op de totale afwezigheid in de tekst van de resolutie “van een aantal niet onbelangrijke actoren van dat oorlogsverleden : de omstanders (burgers en middenveld), de Belgische gezagsdragers tijdens de oorlog en de slachtoffers van het naziregime, met als grootste groep: de Joden”⁹⁵.

De afwezigheid van deze laatste categorie in de Vlaamse resolutie werd evenwel opgevangen door de Belgische wet van 8 mei 2003 waarbij het SOMA gemachtigd werd een wetenschappelijk onderzoek te voeren naar de vervolging en de deportatie van de Joden in België tijdens de Tweede Wereldoorlog⁹⁶. Dat onderzoek mondde uiteindelijk uit in het lijvige wetenschappelijk verslag *Gewillig België* (2007) waarbij inzake de Jodenvervolging nu ook het adagium van de “brave Belg” sneuvelde of – zo je wil – net werd bevestigd door de gewillige houding waarmee de Belgische overheid

⁹⁵ ANNE GRAUWELS, “De jodenvervolging in België : nog zo’n onverwerkt verleden”, in ERIC CORIJN (red.), *Collaboratie in Vlaanderen...*, p. 138.

⁹⁶ Wet van 8 mei 2003 betreffende de uitvoering van een wetenschappelijk onderzoek naar de vervolging en de deportatie van de joden in België tijdens de Tweede Wereldoorlog (*Belgisch Staatsblad*, 2.6.2003).

en administratie reageerden op de anti-Joodse nazi-politiek⁹⁷. Bovendien bleek uit dat onderzoek hoe het strafrechtelijk kader na de bevrijding onvoorbereid was om een “absolute vervolging” in te stellen tegen degenen die rechtstreeks verantwoordelijk waren voor de anti-Joodse collaboratie-activiteiten.

Een soortgelijk initiatief dat het SOMA zou machtigen ook een studie uit te voeren naar de oorzaken en de gevolgen van de collaboratie en de bestraffing ervan was in oktober 2002 in de Kamer eveneens ingediend, maar dat voorstel tot resolutie – *ten einde een beter wederzijds begrip tussen Vlamingen en Franstaligen tot stand te brengen over wat tijdens en na de Tweede Wereldoorlog is gebeurd* – werd een goed half jaar later vervallen verklaard⁹⁸. Duidt dit erop dat de maatschappelijke relevantie van het debat over de bestraffing van de collaboratie naar de achtergrond is geschoven, al dan niet ten koste van een toenemende belangstelling voor de Jodenvervolging? Het voorstel tot resolutie kreeg dan wel geen gevolg, de vragen die erin worden gesteld zijn niettemin wetenschappelijk pertinent én relevant. Hoe werd immers de strafongelijkheid gecorrigeerd?

Dat een straf zich ook laat wegen in de uitvoering en het einde ervan was lange tijd vaak verwaarloosd. Iedereen weet weliswaar dat er 242 personen voor het vuurpeloton zijn gestorven, maar bij de vraag hoeveel veroordeelden genade kregen en uiteindelijk vervroegd vrijkwamen – ook een onderdeel van de strafuitvoering – blijven velen het antwoord schuldig. Huysse en Dhondt hadden al wel aangestipt dat het strafbeleid met een vrijlatings- en strafverminderingbeleid was geharmoniseerd, maar fundamenteel onderzoek over dat onvermoed verleden kwam pas zo’n 10 jaar later tot stand met de licentiaatsverhandeling *Het ‘tweede deel’ van de repressie: de vrijlatings- en strafverminderingpolitiek na de Tweede Wereldoorlog* van Sis Matthé (UG)⁹⁹. De hypothese van de zaligmakende zoektocht naar verzoening en het dominerende vertoog over een Belgisch onverwerkt verleden waren zowel oorzaak als gevolg van de gebrekkige kennis daarover. Anderzijds heeft de belijdenis van dat onverwerkt verleden er voor gezorgd dat de huidige generatie historici niet hoeft te vrezen voor een gebrek aan onderzoeksmogelijkheden. Met de introductie van nieuwe onderwerpen, invalshoeken en analysekaders ruimde het psychologiserend axioma van een onverwerkt verleden

97 RUDI VAN DOORSLAER (red.), *Gewillig België: overheid en jodenvervolging tijdens de tweede wereldoorlog*, Antwerpen, 2007.

98 Parlementaire Documenten, Kamer, Voorstel van resolutie betreffende het onderzoek over de oorzaken en de gevolgen van de collaboratie en de repressie, teneinde een beter wederzijds begrip tussen Vlamingen en Franstaligen tot stand te brengen over wat tijdens en na de Tweede Wereldoorlog is gebeurd, 30.10.2002, nr. 2105/001. Ingediend door Simonne Creyf (CD&V) Lode Vanoost (Agalev-Ecolo) en Ferdy Willems (VU-ID). Vervallenverklaard op 10 april 2003.

99 SIS MATTHÉ, *Het ‘tweede deel’ van de repressie. De vrijlatings- en strafverminderingpolitiek na de Tweede Wereldoorlog*, Gent, licverh., UG, 2002.

stilaan baan voor de studie van een tot dan toe onvermoed verleden. Onderzoek van onderop, de niet-gerechtelijke aspecten van zuivering en andere blinde vlekken worden/ werden recentelijk voor het eerst ingekleurd ¹⁰⁰.

Björn Rzoska, Gilbert Ghistelinc en Elisabeth Bruyneel onderzochten het beleid en de belevingswereld in de interneringscentra; Machteld De Metsenaere en Sophie Bollen voeren genderanalytisch onderzoek naar de bestraffing gecombineerd met de administratieve epuratie bij de RTT (VUB); Jonas Campion houdt de houding van de Rijkswacht en de zuivering binnen haar eigen rangen onder de loep (UCL); Carolien Van Loon bestudeerde de straatrepressie vanuit genderperspectief (UA); Antoon Vrints analyseerde in zijn doctoraatsverhandeling de volksrepressie in Antwerpen (UG); Mathieu Roeges onderzocht de stereoptiepen in de processen van de na de oorlog ter dood veroordeelde vrouwen (ULB); Carlo Lejeune publiceerde zopas een derde deel over de Oostkantons en Lawrence Vanhaecke (SOMA-UG) voert onderzoek naar de Londense periode en de werking van justitie tijdens en net na de Tweede Wereldoorlog. De nieuwe thema's zijn bovendien meer en meer het onderwerp van internationale vergelijkend onderzoek. Helen Grevers bijvoorbeeld bestudeert het leven in de Nederlandse én Belgische interneringskampen tijdens de onmiddellijke naoorlogse periode (NIOD). Het is een deelproject van *Erfenissen van Collaboratie*, een overkoepelend onderzoek van het NIOD in samenwerking met de Universiteit van Amsterdam (UvA) en de Vrije Universiteit Brussel (VUB) ¹⁰¹.

De vraag hoe de naoorlogse samenlevingen omgingen met de collaboratie en het gehele oorlogsverleden is tegenwoordig meer dan ooit het onderwerp van internationaal vergelijkend onderzoek, nu eens in algemene synthesewerken over de geschiedenis van Europa dan weer als onderdeel van een meer geconcentreerde vergelijking in de

100 Behalve uitgegeven werken zijn er ook een heel aantal licentiaatsverhandelingen gemaakt waar uiteenlopende aspecten van de bestraffing van de collaboratie onder de loep werden genomen, zie onder andere : EVA KONGS, *De misleide generatie. De bestraffing van Jeugdcollaborateurs na W.O.II (gerechtelijk arrondissement Gent, 1944-1949)*, Gent, licverh., UG, 1996; REINOUT VAN DEN DRIESSCHE, *De emigratie van Vlaamse collaborateurs na de tweede wereldoorlog*, Leuven, licverh., KU Leuven, 1996; INGE DE BLICK, *Het bewijs van burgertrouw : een vergeten vorm van repressie, Antwerpen, 1944-1947*, Leuven, licverh., KU Leuven, 1997; ELS VAN PARYS, *De dood met de kogel : over het proces van achtentwintig geëxecuteerde Vlaamse militaire collaborateurs (1945-1948) : een analyse van het gerechtelijke dossier*, Leuven, licverh., KU Leuven, 1997; ELKE VASTIAU, *Parlementaire debatten rondom de verzachting van repressie en epuratie in België (1945-1954)*, Brussel, licverh., VUB, 1997; KRIS BRUYNSEELS, *Het leven na de repressie. Organisatie en vereniging van incivieken in de onmiddellijke naoorlogse periode*, Brussel, licverh., VUB, 1999; JULIE-ANNAIS ROSE, *La Bande Chéron : essai de compréhension de l'incivisme et des réactions qu'il a suscité*, Louvain-la-Neuve, licverh., UCL, 2000; JAN NOELMANS, *Repressie in het parlement. De opheffing van de parlementaire onschendbaarheid van de parlementsleden in België na de Tweede Wereldoorlog*, Leuven, licverh., KU Leuven, 2001; MATHIEU VANHAELEWYN, *Gerechtigheid is geschiedt? Het discours over de doodstraf en haar tenuitvoerlegging in België tijdens de zuiveringen na de Tweede Wereldoorlog*, Gent, licverh., UG, 2004.

101 Over dat onderzoek zie <http://erfenissenvancollaboratie.nl/node/11>

Benelux¹⁰². Daarnaast rijst er op supranationaal niveau meer en meer belangstelling voor onderzoek naar de wijze waarop samenlevingen de overgang van een repressief regime naar een democratische ordening doormaakten. Eén van de kernvragen die daarbij wordt gesteld, peilt naar de wijze waarop justitie tijdens die transitie afrekende met de verdrukker en de medestanders ervan (*transitional justice*)¹⁰³. Verder is er ook de tendens om het oorlogsverleden te benaderen vanuit de strijd om legitimiteit die verschillende actoren voor, tijdens en onmiddellijk na de bezetting leverden¹⁰⁴. Daarbij wordt geanalyseerd hoe de bezetter, het verzet, de lokale overheid en de administratie zowel op politiek als op cultureel vlak inhoud gaven aan de legitimiteit van het gezag. Die internationalisering draagt ertoe bij dat de nood aan een natiedragende verbeelding van het verleden enigszins opgelost raakt in een breder Europees en zelfs mondiaal verband.

Het verleden lijkt minder functioneel opgevoerd te worden als een geschiedenis ter legitimering of baken van een (deel-)natie. De rekenschap die historici uit alle gemeenschappen van België van dat verleden vandaag geven is niet langer van een hoofdzakelijk morele aard. Het huidige onderzoek over de bestraffing van de collaboratie in België is schatplichtig aan de verwetenschappelijking die onder andere door Luc Huyse en Steven Dhondt is ingezet, maar het laat daarbij grotendeels de zoektocht naar verzoening varen. De geestelijke vorm waarbij er rekenschap wordt gegeven van het verleden is een historiserende. De politieke en praktische relevantie van dat verleden is immers drastisch afgenomen, zo getuigt ook de recente uitspraak van de voorzitter van één van de erfgenamen van de Volksunie tijdens een uitzending van *Répondez @ la question* op de RTBF. De N-VA'er Bart De Wever sprak over dat tijdvak als een “*une page tournée (...) une période dans la première moitié du siècle précédent*”¹⁰⁵. De temporele afstand tot die periode heeft het zicht op het verleden verbreed waarbij men op basis

102 TONY JUDT, *Postwar : A History of Europe Since 1945*, New York, 2005; CHANTAL KESTELOOT, “Die Stellung des krieges in den nationalen Gesellschaften : Belgien, Luxemburg und die Niederlande”, in *Der Zweite Weltkrieg in Europa : Erfahrung und Erinnerung*, Paderborn/München, 2007, p. 45-64.

103 Deze analysemethode is al in prille vorm aanwezig in ISTVÁN DEÁK e.a. (ed.), *The politics of retribution in Europe : World War II and its aftermath*, Princeton, 2000. Luc Huyse schreef daarin een bijdrage “The Criminal Justice System As a Political Actor in Regime Transitions : The Case of Belgium, 1944-1950”. De Belgische situatie vergeleek hij enkele jaren later met de Nederlandse in een boek dat zich uitdrukkelijk aan die transitieperiode wijdde : JON ELSTER (ed.), *Retribution and Reparation in the Transition to Democracy*, New York, 2006. Huyse ligt daarmee aan de basis van een geheel nieuw onderzoeksparadigma waarbij hij als socioloog de historische expertise ook aanwendt ter ondersteuning van actuele transitieprocessen in de wereld. Hij is in dat opzicht actief betrokken bij de werkzaamheden van het *International Center for Transitional Justice* (ICTJ), zie : www.ictj.org.

104 MARTIN CONWAY, PETER ROMIJN (ed.), *The War for Legitimacy in Politics and Culture, 1938-1948*, Oxford/New York, 2008. Dit boek maakt deel uit van het European Science Foundation (ESF) programma *Occupation in Europe : The Impact of National Socialist and Fascist Rule*.

105 Bart De Wever over ‘amnestie’, in *Répondez @ la question*, RTBF, 8.10.2008.

van nieuwe invalshoeken nieuwe onderwerpen tracht te begrijpen, al dan niet vanuit een internationaal vergelijkende invalshoek.

Het slaan en zalven voorbij

De uitgever die de Franse vertaling van *Onverwerkt verleden* (*Un passé toujours présent*, 1993) publiceerde, het onafhankelijke en pluralistische *Centre de recherche et d'information socio-politiques* (CRISP), erkende het belang van de studie maar wees de lezers er in zijn voorwoord op dat de auteurs “*prennent position dans le débat sur la liquidation des séquelles de la répression*”¹⁰⁶. Een buitenlandse recensent ging nog verder en beweerde “*that their basic sympathy lies with the former collaborators and their families who are viewed as the victims of an unnecessarily harsh and arbitrary process*”¹⁰⁷. Voor een historisch werk is de door Huyse en Dhondt in het laatste hoofdstuk geformuleerde aanbeveling tot uitwissing van veroordelingen inderdaad enigszins hybride. Om achterdocht te vermijden doet de geschiedschrijver er immers goed aan zijn wil tot inmenging zo min mogelijk te etaleren in de wetenschappelijke neerslag van hun onderwerp. De herneming van dat voorstel in een opiniestuk voor *Le Soir* was in dat opzicht daar alleszins meer op haar plaats dan in hun boek¹⁰⁸. Vanuit een sociologische invalshoek is het voorstel echter niet meer dan een professioneel advies. Huyse erkent zelf dat hij als socioloog meer dan een historicus wordt meegezogen in publieke en politieke debatten, en om die reden ook meer verdacht is¹⁰⁹.

Dit betekent niet dat de historicus ook geen betrokken burger is, maar – zo luidt het cliché – hij/zij is geen rechter, noch advocaat. Waar een rechter een beslissing of oplossing aandraagt, tracht een historicus een beter inzicht te verstrekken¹¹⁰. De finaliteit van de eerste zou de doodsteek betekenen voor de wetenschap van de tweede. Een waardevrije analyse is natuurlijk een illusie die reeds bij de selectie van de bronnen wordt doorprikt, maar er is een essentieel verschil tussen het beslechten van een geschil tussen twee of meerdere partijen en het trachten te begrijpen van diezelfde partijen. Carlo Ginzburg beweert terecht dat wanneer een geschiedschrijver optreedt als rechter de historiografische kennis versimpelt en verarmt, en dat omgekeerd de herleiding

106 LUC HUYSE, STEVEN DHONDT, *La répression des collaborations 1942-1952. Un passé toujours présent* (Franse vertaling door Serge Govaert), Brussel, 1993, p. 7.

107 WERNER WARMBRUNN, “Reviewed work : La Répression des Collaborations, 1942-1952 : Un Passé Toujours Présent, by Luc Huyse; Steven Dhondt; Paul Depuydt; Serge Govaert”, in *The American Historical Review*, XCIX (1994) 4, p. 1338.

108 LUC HUYSE, “Composer le passé ?”, in *Le Soir*, 8.2.1994.

109 DIRK LUYTEN, JOGLIE MEIUIZEN, “Luc Huyse: interview met een multi-disciplinair grensbewoner”, in *Pro Memorie. Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, VI (2004) 1-2, p. 288. (Speciale uitgave. Prominenten kijken om. Achttien rechtsgeleerden uit de Lage Landen over leven, werk en recht.)

110 D. PEEPERKORN, “Over oordelen en begrijpen. Enkele opmerkingen over het handwerk van rechter en historicus”, in *Pro Memorie. Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, IX (2007) 1, p. 4.

- De serie *De Nieuwe Orde* van Maurice De Wilde veroorzaakte in de jaren tachtig een schokgolf door Vlaanderen en zorgde voor een nieuwe kritische houding tegenover de collaboratie. De klaagcultuur maakte plaats voor de traumacultuur in de omgang met het oorlogsverleden. (Foto VRT)

van een rechter tot historicus “de uitoefening van het recht op onherstelbare wijze” compromitteert ¹¹¹. Het aanduiden van een historische verantwoordelijkheid is niet hetzelfde als een strafrechtelijke veroordeling of vrijspraak ¹¹².

De historicus is niet verantwoordelijk voor het verleden, maar wel voor zijn/haar studie en constructie ervan. Taal is daarbij een belangrijk instrument. Het in dit artikel totnogtoe spaarzame gebruik van de term *repressie* vereist daarom enige toelichting. Uit

¹¹¹ CARLO GINZBURG, *De rechter en de historicus* (Vertaling door H. Vlot), Amsterdam, 1992, p. 109.

¹¹² BRUNO DE WEVER, “Laat nu ook de geschiedenis oordelen”, in DIRK LUYTEN, CHANTAL KESTELOOT (red.), *Acta van de studiedag over het gebruik van de gerechtelijke archieven m.b.t. de repressie na de Tweede Wereldoorlog – Dossier : Repressie en gerechtelijke archieven: problemen en perspectieven*, Brussel, CEGES/SOMA, 2002, p. 32. De auteur illustreert dit verschil aan de hand van het onderzoek over de vervolging van de Antwerpse Joden, waarbij Lieven Saerens zich ook waagde aan een weging van de verantwoordelijkheid van de toenmalige oorlogsburgemeester, ondanks het sepot van diens zaak.

vrees zich ongewild aan te sluiten bij de tendentieuze literatuur over de bestraffing van de collaboratie, en dus geen klaar onderscheid te maken – zoals dit in het buitenland bestaat – met de door de Duitse bezetter toegepaste terreurtechnieken, gebruiken oudere auteurs deze term vaak met enige reserve of zelfs niet zonder er eerst een ganse verantwoording aan te wijden. Vandaag is deze term aan een herijking en zelfs herwaardering toe. Om de bestraffing van de collaboratie in haar totaliteit (strafrechtelijke veroordelingen, de burgerlijke/administratieve sancties, de maatregelen in de privé-sector, de volkswode) te benoemen, zijn er geen of slechts vage alomvattende alternatieven. *Zuiveringen*, naar het Angelsaksische *purge*, wordt wel eens geopperd. Het is echter een vrij ongelukkige verzamelterm die voor verwarring zorgt met de (burgerlijke/administratieve) epuratie. Hierdoor verengt de lading van het woord tot slechts één facet van de bestraffing van de collaboratie. *Strafrechtelijke vervolging van de collaboratie* is evenmin juist omdat de administratieve sancties (bijvoorbeeld het bewijs van burgertrouw), de maatregelen in de privé-sector en het eigengereid optreden van de straat op die manier buiten schot blijven.

De afname van de praktische relevantie van dat verleden en de verminderde Vlaams-nationalistische stemmingmakerij over dit onderwerp pleiten voor een onbevooroordeeld gebruik van het woord repressie. De term is ondertussen verwetenschappelijkt en als dusdanig aanvaard. Het is een lemma zowel in de volwassen en kritische neef van de oude *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* – de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (1998) – als in de recente Franstalige *Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale en Belgique* (2008). De gevoelswaarde van het woord lijkt in deze specifieke historiografie geëvolueerd te zijn naar een meer neutraal statuut, waarbij de concrete betekenis in deze context (namelijk de bestraffing van de collaboratie) en niet de politieke invulling ervan (“de blinde woede van de Belgische staat”) prevaleert. Die evolutie maakt het bovendien moeilijker om alle na de bevrijding van collaboratie verdachte personen zonder meer en zonder enig voorbehoud nog als *slachtoffers* van de Belgische repressie te omschrijven. Duitse repressie en Belgische repressie kunnen tegenwoordig in dezelfde zin naast elkaar gebruikt worden, goed wetende dat het karakter noch de omvang van de Duitse repressie gelijk gesteld kan worden met de naoorlogse bestraffing van de collaboratie. Net zoals degenen die na de bevrijding verdacht en eventueel veroordeeld werden voor collaboratie evenmin over een zelfde kam kunnen geschoren worden met degenen die getroffen werden door de Duitse repressie.

Het onverwerkte verleden moet vandaag niet langer als een pathologische metafoor worden beschouwd, maar wel als een uitnodiging tot verder onderzoek waarbij de vragen die gesteld worden over dat onverwerkt verleden niet noodzakelijk beantwoorden aan een moreel appel. Een groep historici benadrukte in 2006 dat de mogelijkheid om eigen vragen te stellen aan het verleden en een niet-selectieve toegang tot de bronnen cruciale voorwaarden zijn voor historisch onderzoek los van “het politieke gebruik

van de herinnering”¹¹³. Zoals Jan-Frederik Abbeeloos opmerkt voor dat andere zwarte verleden – de Belgische koloniale geschiedenis – kan historisch onderzoek niet verengd worden tot het publieke debat¹¹⁴. De historicus hoeft zich daarom niet weigerachtig op te stellen om zich in dat debat te doen gelden, maar dan wel volgens het principe van de dubbele vrijheid, zoals geformuleerd door Henry Rouso: “*rester en partie maître de la question posée, et toujours essayer de créer les conditions d’un échange, d’un dialogue, même conflictuel, avec le demandeur*”¹¹⁵. Men kan bovendien moeilijk verwachten dat de historicus daarbij eenduidige antwoorden aanlevert. Om geen anachronistische conclusies te trekken is het bij de studie van de strafrechtelijke vervolging – en bij uitbreiding de gehele repressie – immers belangrijk dat de historicus: “*faut mettre à nu ce qui s’est passé, mais ne pas réclamer une justice immanente au nom de principes qui feraient fi de la réalité de la société d’une époque*”¹¹⁶. Het bestudeerde onderwerp is met andere woorden contextueel ingebed.

V. Conclusies

Een eigentijdse historiografie?

In *De Tuin van Heden*, het *liber amicorum* van Els Witte, is geen enkele algemene bijdrage besteed aan de historiografie over de repressie, of meer algemeen aan die over de Tweede Wereldoorlog (2007). De prille verwetenschappelijking van de historiografie over de repressie maakt het weinig opportuun om in een bundeling van dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving een hoofdstuk te besteden aan dit onderwerp. Het beginpunt van de historiografie over de bestraffing van de collaboratie valt enigszins samen met de laatste serieuze pogingen om in te grijpen op die repressie – hoop en al één à twee decennia geleden. Het voordeel van die

113 De oproep is gelanceerd in verschillende media uit beide landsdelen, zie bijvoorbeeld: “Geschiedenis is meer dan herinneren”, in *De Standaard*, 25.1.2006; “Het verschil tussen herinnering en geschiedenis”, in *De Morgen*, 25.1.2006. “Pléthore de mémoire: quand l’État se mêle d’histoire...”, in *Le Soir*, 25.1.2006; Pieter Lagrou formuleerde dezelfde grief al enkele jaren voor deze oproep: “*En tant qu’historiens nous ne pouvons pas renoncer à notre seule liberté, celle de poser nos propres questions et de tenter d’y répondre selon nos propres règles, qui ne sont ni celles des médias, ni celles des tribunaux et des commissions d’enquête*” [PIETER LAGROU, “De l’actualité de l’histoire du temps présent”, in *Bulletin de l’Institut d’Histoire du Temps Présent*, (2000) 75, p. 22].

114 JAN-FREDERIK ABBELOOS, “Honderd jaar na datum: een Belgische onderzoeksagenda met betrekking tot de Belgische koloniale geschiedenis?”, in *Mededelingenblad van de Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis/Bulletin d’Information de l’Association Belge d’Histoire Contemporaine*, XXX (2008) 2, p. 12.

115 HENRY ROUSSO, “L’histoire du temps présent, vingt ans après”, in *Bulletin de l’Institut d’Histoire du Temps Présent*, (2000) 75, p. 39.

116 José Gotovitch als discussant tijdens de “Reflecties omtrent de thema’s behandeld tijdens de studiedag”, in FRANS-JOS VERDOODT (red.), *Voorwaarts...*, p. 67. Het sluit min of meer aan bij de recensie van Werner Warmbrunn die stelt dat: “*No judicial process is immune to the political climate of the day, and therefore the author’s condemnation of the flaws of the early days of the repression seems excessive*”.

late ontwikkeling is dat door het wegvallen van connotaties een tendentius narratief plaats ruimt voor een meer analytisch kritische geschiedschrijving.

Het verstrijken van de raadplegingstermijn van archieven en de verwerving van nieuwe fondsen laten toe onvermoede geschiedenissen bloot te leggen die niet langer louter geritmeerd worden op de schaal van goed en fout. Het is echter voorbarig daarbij gelijk ook de *Rankeaanse* loftrumpet te steken. De repressie in haar totaliteit laat zich niet vatten in de jaren 1942-1950. De studie van de laatste effectieve maatregelen tot liquidatie in de jaren 1960 (bijvoorbeeld de Wet-Vermeulen), de zuiveringsacties van professionele aard, de wederopvoeding, enzovoort, gaan nog steeds grotendeels gebukt onder een gebrek aan beschik- of raadpleegbaar bronnenmateriaal. Eigentijdse geschiedschrijving wordt nog altijd gehinderd door de restrictieve voorwaarden van de archiefwet en, evenmin onbelangrijk, de privacy-wetgeving¹¹⁷. Ook andere, zelfs grondwettelijke, bepalingen verhinderen een zo transparant mogelijke doorlichting van de historische werkelijkheid¹¹⁸. Het toekennen van een gereserveerde of selectieve toegang tot de bronnen, voorbehouden aan een beperkt aantal onderzoekers of aan de leden van een speciaal in het leven geroepen commissie, creëert dan wel meer onderzoeksmogelijkheden maar ze blijven hangen in een sfeer van exclusieve en gecontroleerde vrijheid. Op die manier is een tegensprekelijk debat, en dus onafhankelijke verificatie van de daaruit voortspruitende onderzoeksresultaten minder makkelijk te organiseren¹¹⁹.

“Hartstochten die nog branden zijn een slechte bezieling voor wien een werk van rede en wetenschap wil voltrekken”, stelde het verslag van de kamercommissie over de oprichting van een *Belgisch Museum van den Wereldoorlog*. Deze uitspraak ademt de scepsis waarmee mediëvisten en modernisten lange tijd de contemporanistiek hebben bejegend¹²⁰. De overtuiging dat de mogelijkheid tot onpartijdigheid en objectiviteit zich omgekeerd evenredig verhoudt met de temporele afstand tot de historische feiten heeft er ongetwijfeld mee voor gezorgd dat naoorlogse contemporanisten niet met dezelfde ijver de repressie bestudeerden zoals dat wel meer het geval was voor de eigenlijke bezetting (Jacquemyns, 1945; Baudhuin, 1945). De gehele studie van dat verleden lijdt onder de

117 Voor een reflectie over de toegankelijkheid van de archieven zie onder andere BRUNO DE WEVER, “Laat nu ook de geschiedenis oordelen...”, p. 28-33.

118 Het volstaat te verwijzen naar de volledige genadedossiers van de 242 na de oorlog geëxecuteerde personen die nog steeds in de kelders van de FOD Justitie berusten maar waarvan de raadpleging niet is toegestaan. Omdat het genaderecht een vorstelijk prerogatief is bestaat immers de vrees dat de Kroon wordt ontbloot.

119 PIETER LAGROU, “Ou comment se constitue et se développe un nouveau champ disciplinaire”, in *La Revue pour l'histoire du CNRS*, (2003) 9. Online geplaatst op 24 oktober 2006. URL : <http://histoirecnrs.revues.org/document561.html>. Geraadpleegd op 30 augustus 2008.

120 ELS WITTE, “Pioniers en pionierswerk. De Belgische contemporaine vakgeschiedenis tussen 1890 en het midden van de jaren 1950”, in GUY VANTHEMSCHE, MACHTELD DE METSENAERE, JEAN-CLAUDE BURGELMAN (red.), *De tuin van heden...*, p. 40.

paradoxe uitkomst van de overtuiging dat een geschiedenis zich moeilijk laat schrijven wanneer hartstochten nog interfereren. Met het werk van Luc Huyse en Steven Dhondt, bijna een halve eeuw na de bevrijding en zo'n 30 jaar na de wet-Vermeulen, kwam het wetenschappelijk onderzoek naar de bestraffing van de collaboratie pas op gang. Door zo lang te hebben gewacht, zijn er echter nauwelijks nog betrokken actoren (advocaten, collaborateurs, politici en magistraten) die geconfronteerd kunnen worden met nieuwe bevindingen. De falsificatie van mythes en beeldvorming in het algemeen wordt er zo niet makkelijker op. Dit hoeft echter niet als een belemmering maar eerder als een aansporing tot verder rigoureuus onderzoek en deconstructie geïnterpreteerd worden. Huyse en Dhondt stelden zelf dat met hun boek het laatste woord over de repressie nog niet gezegd is, maar hun vrees dat wegens de ontoereikendheid van cruciale bronnen "elke studie van de repressie jarenlang nog van beperkte aard en betekenis [zal zijn]" wordt tegengesproken door de huidige wetenschappelijke bedrijvigheid terzake¹²¹. Nieuwe onderwerpen en analysekaders (genderonderzoek, *transitional justice*), in combinatie met de bronnen die vrijkomen, leveren voortdurend resultaten op die het beeld van de repressie kunnen bijstellen.

Drie geschiedenissen, één verleden

De oude (1973-1975) en de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* (1998) confronteren met de *Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale en Belgique* (2008) is weliswaar een vergelijking van appels met peren, het laat niettemin toe een schematische evolutie te plotten van de beeldvorming en de historiografie over de repressie. Het meest duidelijke onderscheid schuilt al in de betiteling. Waar de eerste twee zich wijden aan de geschiedenis van de Vlaamse beweging, handelt de laatste over de Tweede Wereldoorlog in België. De toon van het lemma repressie en amnestie wordt met andere woorden bepaald door het overkoepelend thema van het lexicon¹²².

Op het randje van vergoelijkend leidt de oude *Encyclopedie* het artikel over de repressie in met mogelijke motieven van collaboratie en laat ze ook niet na om ná een hulde aan het echte verzet er op te wijzen dat er "echter ook een profitaariaat geweest [is] van het verzet"¹²³. Ondanks de opsomming van maatregelen tot strafvermindering meent de bijdrage dat het algemeen aanvaard is "dat deze repressie geweldig overdreven geweest is,

121 LUC HUYSE, STEVEN DHONDT, *Onverwerkt verleden...*, p. 10.

122 MAURITS COPPIETERS, WALTER LUYTEN, "Amnestie" en RENÉ VICTOR, "Repressie", in *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1973-1975, resp. p. 87-88/93-98 en 1317-1325; LUC HUYSE, "Amnestie" en LUC HUYSE, LUC VANDEWEYER, KRIS HOFACK EN MANU RUYTS, "Repressie", in *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*, Tielt, 1998, resp. p. 271-273/281-290 en 2584-2602; PAUL ARON, CHANTAL KESTELOOT, "Amnestie" en DIRK LUYTEN, "Répression", in *Dictionnaire de la Seconde Guerre mondiale en Belgique*, Bruxelles, 2008, resp. p. 35-38 en 380-386.

123 RENÉ VICTOR, "Repressie...", p. 1319.

overdreven in het aantal der ingestelde vervolgingen, in de zwaarte van vele uitgesproken straffen en in het cijfer van de uitgevoerde executies”¹²⁴. Geschreven tijdens de Koude Oorlog volgt ten slotte nog de suggestie – alluderend op een stelling van de Amerikaanse auteur Henry L. Mason (*The Purge of Dutch Quislings*, 1952) – dat bij een mogelijke Russische inval de collaboratie nog uitgebreider zou kunnen zijn. Het komt er met andere woorden op aan het civisme niet via de strafwet aan te wakkeren maar “door een wijs en evenwichtig staatsbeleid dat bij de burgers de gehechtheid aan hun vaderland diep inwortelt en door de grootst mogelijke bevrediging van de nationale, culturele en sociale behoeften de ontevredenheid en de drift naar maatschappelijke verandering uitsluit”. Met andere woorden een boodschap conform aan de eerste staatsvorming in 1970 die voorzag in de oprichting van cultuurgemeenschappen en een paritair evenwicht in de nationale instellingen. Nog meer pamfletair is de bijdrage over amnestie. Deze leest niet zelden als een poging om de toen nog heel actuele eis kracht bij te zetten¹²⁵.

De *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* laat dat engagement goeddeels varen en waagt zich aan een meer wetenschappelijk en complexer verhaal, waar in de eerste plaats niet de context van de collaboratie maar wel van de repressie zelf wordt verteld. Het is min of meer een synopsis van *Onverwerkt verleden* dat evenmin voorbijgaat aan een oordeel, zich er evenwel van vergewissend dat elke evaluatie in een ruime context gezien moet worden. In dat licht wijst de bijdrage erop dat in de beeldvorming over de repressie de gratie- en herzieningsmaatregelen lange tijd onvermeld zijn gebleven¹²⁶. Het artikel over amnestie brengt een chronologie aan van de verschillende mobilisaties maar laat uiteindelijk ook niet na de opportuniteit van een uitwissing van veroordelingen aan te kaarten. De slotzin – “Collaboratie en repressie hebben, hier en elders, een trauma veroorzaakt waarvan de gemeenschap slechts zeer langzaam geneest.” – is revelerend voor de toenmalige pathologische gemeenschapsbeleving¹²⁷.

De *Dictionnaire de la Seconde Guerre Mondiale en Belgique* ten slotte onderscheidt zich van de andere encyclopedieën door de respectieve lemma’s eerder summier en voornamelijk technisch te behandelen, wars van enig moralisme. Logischerwijs ontbreekt er de Vlaamse ietwat rancuneuze ondertoon die vooral in de oude *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* zo manifest aanwezig is. Tien jaar na het decreet-Suykerbuyk, stelt

124 *Idem*, p. 1325.

125 Het aantal veroordelingen opgenomen in het lemma *amnestie* (80.000) ligt beduidend hoger dan het meer realistische cijfer in het lemma *repressie* (53.005).

126 Luc Huyse herbevestigt die bevinding in andere publicaties. Zowel het negeren van allerlei vormen van verzachting van de strafmaatregelen als het meetellen van bij verstek veroordeelden – waarvan een groot deel haar straf ontliiep – leidt tot een overschatting van de gestrengheid en de effecten van de repressie. Zie LUC HUYSSE, “Kroniek : Waarom België ziek is van zijn jaren veertig ?”, in *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, VII (2002) 10, p. 185-193.

127 LUC HUYSSE, “Amnestie” ..., p. 290.

de *Dictionnaire* in 2008 vast dat de polemieken over amnestie “*semblent perdre de leur vigueur*”¹²⁸. Dit wil daarom niet zeggen dat het debat over de repressie stilvalt, maar het laat wel toe andere aspecten van de repressie in kaart te brengen.

In grote lijnen vormen de drie encyclopedieën de ijkpunten van de evolutie in de beeldvorming en historiografie over de repressie. Enigszins geabstraheerd is het een ontwikkeling van een politiek actief strijdpunt over een actueel sociologisch probleem dat aangepakt moet worden, tot een historisch fenomeen dat verdere studie vereist. Alledrie zijn het kinderen van hun tijd. Een overzicht van de auteurs illustreert de verschillende benaderingen van eenzelfde verleden doorheen de tijd. In de oude *Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* is het lemma amnestie geschreven door twee actieve pleitbezorgers van die zaak, de VU-parlementariërs Maurits Coppieters en Walter Luyten. De bijdrage over de repressie is dan weer geschreven door de vrijzinnige liberaal René Victor. Deze oud-activist en in de naoorlogse periode advocaat van onder andere Gerard Romsée en Hendrik Borginon was zelf na de bevrijding nooit verontrust, ondanks zijn rol tijdens de bezetting in het weren van Joodse confraters aan de Antwerpse balie¹²⁹. In de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* is het lemma over amnestie na de Tweede Wereldoorlog van de hand van Luc Huyse die met Luc Vandeweyer, Kris Hoflack en Manu Ruys eveneens het artikel repressie voor zijn rekening nam. De samenstelling van de schrijversploeg is ook hier – toevallig of niet – enigszins een spiegel voor de toenmalige perceptie van het verleden. De aanwezigheid van twee historici, Hoflack en Vandeweyer, maar ook van de Vlaamse opiniemaker Ruys – die onder andere als journalist voor *De Standaard* actief stelling had genomen in het amnestiedebat – weerspiegelt de opvatting van een verleden als nog niet volledig verleden. Het is daar waar Huyse als socioloog én als expert op basis van een historisch-wetenschappelijke analyse niet enkel een ziektebeeld vaststelde maar tevens voorzichtig een mogelijke remedie formuleerde. In de Franstalige *Dictionnaire de la Seconde Guerre Mondiale en Belgique* ten slotte schrijft de Nederlandstalige historicus Dirk Luyten het lemma *répression* terwijl de Franstalige onderzoekers Paul Aron (literatuurwetenschapper) en Chantal Kesteloot (historica) amnestie onder handen nemen. Zij doen dit in de eerste plaats uit hoofde van hun kennis over de materie en niet vanuit een persoonlijk engagement of met de wil in te grijpen.

De perceptie van dat verleden laat zich min of meer opdelen in drie verschillende *Huizingiaanse* geschiedenissen, namelijk drie verschillende wijzen waarop drie verschillende culturen zich rekenschap geven van dat verleden¹³⁰. Een hele lange

128 PAUL ARON, CHANTAL KESTELOOT, “Amnestie”..., p. 38.

129 Over René Victor tijdens de bezetting zie onder andere : LIEVEN SAERENS, *Vreemdelingen in een wereldstad...*, p. 492, 577-580, 745.

130 Johan Huizinga citerend is geschiedenis “de geestelijke vorm, waarin een cultuur zich rekenschap geeft van haar verleden”. Cultuur gebruikt hij als een aanduiding van “bepaalde menselijke groepen in ruimte

- Op de IJzerbedevaart in 2000 sprak Frans-Jos Verdoodt het “historisch pardon” voor de collaboratie uit. (Foto IJzerbedevaartcomité)

periode was de beeldvorming over de repressie niet meer dan een klaagcultuur gevoed door Vlaamse rancune en identiteitsvorming waarbij direct betrokken actoren en hun verdedigers het hoge woord voerden. Met de studie van Huyse en Dhondt kwam de eerste kritische en wetenschappelijk verantwoorde lezing die echter tegelijk de bestudeerde periode omschreef als een open wonde waar de gemeenschap van genezen moest. Belgische historici spanden zich in om aan weerskanten van de taalgrens de dominante clichés te ondergraven of minstens te nuanceren. Die traumacultuur en maatschappelijke zelfbevraging maakte de baan vrij voor de huidige historiserende cultuur. De wetenschap lijkt haar studieobject niet langer te verenigen met vragen ten dienste van een eenstemmig schematisch moralisme dat op zich niet meer is dan een voorwaardelijke vrucht van de eigen tijd en een zege(n) voor of van een bepaald civiel project. De clichés om dat civiel project kracht bij te zetten, ter constructie van de eigen identiteit of – door het creëren van een tegenidentiteit – “destructie” van de ander, verloren gaandeweg hun

en tijd als de eenheden in de wereld van den geest”. Het is het subject dat het verleden – *zijn* verleden – naar eigen maatstaven beperkt en tracht te verstaan, in eender welke geestelijke vorm. Johan Huizinga, *Geschiedwetenschap/hedendaagsche cultuur. Verzameld werk VII*, Haarlem, Tjeenk Willink & Zoon, 1950, p. 102. De hier gebruikte definitie van “rekenschap geven van het verleden” sluit aan bij degene die Marnix Beyen geeft voor “omgaan met het verleden” wanneer hij bedoelt dat die omgang niet *per se* een intellectuele bezigheid hoeft te zijn. MARNIX BEYEN, *Oorlog en verleden...*, p. 22-23.

waarheidsaanspraken zodat er vandaag onder Belgische historici alvast geen plaats meer is voor de “foute Vlaming”, de “heldhaftige Waal” of de “brave Belg”. Ontstaat er dan ironisch genoeg, ondanks de desintegratie van de Belgische staat, uiteindelijk toch één Belgische nationale (of louter academische ?) cultuur die rekenschap geeft van dat verleden, of kadert de deconstructie van bepaalde identiteitskenmerken in de opbouw van een andere, ditmaal Europese, cultuur – als nieuw civiel project ?

* KOEN AERTS (° 1983) is in 2005 afgestudeerd als licentiaat Geschiedenis aan de Universiteit Gent met de verhandeling *“Persona non grata”. Genadeverlening bij ter doodveroordeelden tijdens de repressie na de Tweede Wereldoorlog (1944-1950)*. Momenteel is hij aspirant bij het FWO-Vlaanderen en lid van de onderzoekslijn “Oorlog, Crisis en Hedendaagse Maatschappij” van de Vakgroep Nieuwste Geschiedenis aan de Universiteit Gent. Met Bruno De Wever als promotor en Dirk Luyten als copromotor bestudeert hij in zijn doctoraatsonderzoek de reïntegratie van incivieken in de Belgische rechtsstaat.